

פרק י. טוהר השלטון**מו. "חיזוק הדת ותיקון העולם"**

השפת אמת אומר: "כי בני ישראל נשתלחו בעולם הזה לתקן העולם".¹

באופן מיוחד מצווים הפרנסים לפעול לחיזוק הדת ותיקון העולם²

מלך המדרש אומר: "וכן אמר לו הקב"ה למלך לתקן עולמי שמתי לך מלכות בארץ לא להרע לעולמי...".³ הרמ"א פוסק: "דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או לתקנת בני המדינה".⁴ הגר"א כותב: "... שלשה נתייחדו לתיקון העולם: מלכים ויועצים - שניהם למעשה הצדק, ושרים - על מעשה המשפט".⁵

בית הדין הגדול הרמב"ם פוסק: "בית הדין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל... הרי הוא אומר 'על פי התורה אשר יורוך' - אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם".⁶

נביא ספר החינוך כותב: "שנצטוינו לשמוע בקול כל נביא מהנביאים בכל מה שיצונו... חוץ מעבודה זרה, שומעין לו, כי באמת אחר שהוא נביא אמת כל כוונותיו לטובה וכל אשר יעשה הוא עושה לחזק הדת ולהאמין בשם ברוך הוא...".⁷

פרנסים כותב רב חנניה גאון: "וכך הוא שכל מקרה שיקרה לבני המדינה וכולם שוים בו ותקנה הוא להם וצריכים לו, כופין זה את זה לאותו דבר והסכמת הזקנים נוהגת בהם וכל בני המדינה נכנסים תחתיהם...".⁸ כותב הרש"ר הירש: "כל פרנסי העדה יהיו תמיד מלאים רוח וחפץ לעשות הטוב...".⁹

מרא דאתרא פוסק השואל ומשיב: "... החכם ואדם חשוב מחוייב לשקוד על תקנת בני העיר".¹⁰

בית דין פוסק הריטב"א: "... שאין לצאת מתחת יד בית דין או שלוחם דבר שאינו מתוקן".¹¹

¹ שפת אמת במדבר שלח שנת תרמ"ט. וראה סעיפים פ קעג קעד קפט קפ קפא קפו.

² ראה סעיף כז הערה 17. וראה סעיפים נו פא פד הו פו פח רצג רחצ שח שכד.

³ מדרש הגדול שמות כא בהקדמה.

⁴ שו"ע חו"מ שסט יא.

⁵ דבר אליהו על איוב ג יג - יט.

⁶ רמב"ם ממרים א ב. וראה שם שם ב ד. וראה מדרש תנאים על ספר דברים, דברים יז יא; ספר המצוות עשין קעד; ספר החינוך תצה.

⁷ ספר החינוך תקטז. וראה סעיף לה.

⁸ תשובות הגאונים שערי צדק ד ד טז. על תקנת העיר ראה שו"ע יו"ד רנח ט. על תקנת הקהל ראה שו"ע יו"ד רכח לג; שו"ע חו"מ לו א בהגה. על תקנת הקהלות ראה שו"ע אבה"ע"ז קסה א.

⁹ חורב עמ' 448.

¹⁰ שו"ת שואל ומשיב תנינא ד פט.

¹¹ שו"ת הריטב"א רו, הו"ד בב"י חו"מ רצ. וראה רמב"ם מכירה יג ט.

פרנס הפועל לחיזוק הדת ולתיקון העולם מקיים מצות ערבות,¹² מקיים מצות ואהבת לרעך כמוך ועושה את הישר והטוב.¹³

זו דרך הבורא. כותב הרמ"א: "... שהשם ית' חפץ בתיקון העולם ובקיומו ובהצלחתו".¹⁴ זו מדת התורה. כותב הרמב"ם: "מטרת כלל התורה שני דברים, והם תיקון הנפש ותיקון הגוף. תיקון הנפש הוא כדי שיושגו להמון השקפות נכונות כפי יכולתם... תיקון הגוף הרי יהיה בתקינות מצבי עסקיהם זה עם זה".¹⁵

פרנס המקבל החלטות שאינן לחיזוק הדת ולתיקון העולם עלול לעבור עבירות חמורות¹⁶

- איסורים שבין אדם לחברו¹⁷
- פגיעה בחכמים ובכהנים¹⁸
- פגיעה בשכבות החלשות ובחסרי ישע¹⁹
- גרימת מריבה ומחלוקת²⁰
- הכשלת הציבור בעבירות²¹ או ביטולו מקיום מצוות²²
- פגיעה בתמיכה הציבורית בשלטון²³
- חילול שם שמים²⁴
- פרנס המקבל משכורת ומועל בתפקידו נדון כגזלן²⁵
- מורה הוראה האוסר את המותר עובר על לא תעשו עול במשפט²⁶

¹² ראה סעיף רז.

¹³ ראה סעיף ט. וראה דברים ו יח: "ועשית הישר והטוב בעיני ה' ", ומתרגם אונקלוס: "ותעביד דכשר ודתקין קדם ה' ".

¹⁴ תורת המנחה, פרשת בהעלותך, דרשה נו. וראה (המיוחס לרש"י דברי הימים א טז כט; הקדמה למסילת ישרים; הקדמת העמק דבר לספר בראשית.

¹⁵ מו"נ ג כז.

¹⁶ ראה שו"ת תרומת הדשן פו"כ ריד שמי שעבר על שבועה הוא רשע. לפי"ז כל פרנס שעבר על שבועה שקיבל על עצמו בשעת שהתמנה הוא רשע ויש להדיחו.

¹⁷ לדוגמא, פרנס המגייס כח אדם שלא כדין עובר על לא תרדה בו בפרך, ראה סעיף קסז הערות 17 18. אם הוא לא משלם תמורת העבודה הוא עובר על לא תעשק את רעך, ראה רמב"ם גולה ואבדה א ד. פרנס הדורש מהפונים אליו תשלום שלא כדין הוא גזלן ואנס, ראה רע"ב על בכורות ד ו. גם הסוברים שמותר לרב ליטול תשלום - ראה שו"ע אבהע"ז קנד סדר הגט ד בהגה ושו"ת משיב דבר ב נא - מודים שאין התר לרב ליטול יותר מהמגיע לו.

¹⁸ ראה סעיפים רד.

¹⁹ ראה, לדוגמא, כד הקמח ערך גזל: "גזל של רבים שהוא עון פלילי ויש בכלל הרבים עניים יתומים ואלמנות...". ו ראה משך חכמה דברים כה טז.

²⁰ ראה סעיפים סב פט.

²¹ ראה כע"ז שו"ע יו"ד רמ כ. וראה שו"ת חיים ביד צח.

²² ראה תשב"ץ ג קטז; שו"ת חיים שאל א לו.

²³ ראה סעיפים סב קכג - קכה.

²⁴ על עבירה זו ראה סעיף לא.

²⁵ ראה שו"ת דברי חיים א יו"ד ב; שו"ת חתם סופר חו"מ יט. וראה שו"ת תשובות והנהגות ג שנו.

²⁶ ראה שו"ת דברי חיים א יו"ד ב. וראה שם שהוא עובר גם על לא תעמוד על דם רעך. וראה סעיף שלו.

חכמים קבלו תקנות לחיזוק הדת ולתיקון העולם. כותב הרדב"ז: "כי רוב תקנות חז"ל הם דרך רחמנות ותיקון הישוב ולמדו מן הכתוב 'דרכיה דרכי נעים'...".²⁷

כותב הרב הרצוג: "אבל חכמי הדור לא יתקנו אלא אם כן יש להם יסוד לתיקון העולם או לחיזוק הדת במילי דשמיא".²⁸

כותב הרב דסלר: "מי שעובד בענין הנצרך לתיקון העולם... זוכה שיצליח בענין שעוסק בו".²⁹

אין לפרנסים סמכות לקבל החלטות שאינן לחיזוק הדת ולתיקון העולם וממילא הן אינן תקפות.³⁰

מלך פוסק הדברי מלכיאל: "המלך... אם כוונתו לקלקל אז אין תקנתו תקנה שעל דעת כן לא נשתתפו".³¹

פרנסים פוסק הרשב"א: "... שאם הוא דבר שאין גדר ותיקון בכך, אפילו עשו אותו ראש צבור וגדוליו - אין רוב הצבור מחויבים לנהוג על פי רצונם".³² פוסק הריב"ש: "אם הוא תקון, כבר נתנו הקהל להם יכולת. אם אינו תקון, לא נתנו להם הקהל, יכולת".³³

בית דין פוסק הרב שטרנבוך: "יוכח בית דין הוא רק כשזה לטובת הציבור".³⁴

בכל מקרה של ספק לגבי מצוות התורה יש לפרשה על פי ההנחה שהוראותיה הן לחיזוק הדת ולתיקון העולם. כותב האדמו"ר מליובאוויטש: "... שזהו ענין עיקרי בפסקי דיני התורה, שפוסק הדין ידע ויכוון עוד קודם הדין, שתכלית הדין הוא צדקה וחסד".³⁵ לדוגמא, בענין הציפור המשתלחת אומרת הגמרא: "לא אמרה תורה שלח לתקלה", ומפרש רש"י: "סברא הוא שהמשולחת מותרת דלא אמרה התורה שלח לתקלה שתהא למכשול עון וילכדנה אדם ויאכלנה".³⁶ פוסק הנודע ביהודה בדין אסופי: "... כי בעו"ה במדינות הללו הדבר מצוי ואם באנו לפסול הולד יצא מזה כמה מכשולים, ואמרתי לשום עין עיוני בדבר זה".³⁷

²⁷ שו"ת הרדב"ז א תיג. על כמה תקנות פוסק הרמב"ם בפירוש שהן נועדו לתיקון העולם ראה רמב"ם גירושין ג ח; שם מתנות עניים ח יב; שם גזלה ואבדה יג יט; שם רוצח ושמירת נפש ב ד.

²⁸ שו"ת היכל יצחק אבהע"ז א א.

²⁹ מכתב מאליהו א עמ"כ.

³⁰ ראה סעיף ד וסעיף כב שהפרנסים פועלים כשליחי ציבור. אם שליח ציבור אינו פועל לתקנת משלחיו, רשאים הם לטעון "לתקוני שדרתיך ולא לעותי", ראה שערי תשובה שו"ע או"ח תקפה ס"ק ה.

³¹ שו"ת דברי מלכיאל ו סה יד.

³² שו"ת הרשב"א ז קח וכעין זה גם שם ה רמ. וראה ריטב"א עבודה זרה לו ב; שו"ת מהרי"ק שרש קפ; שו"ת מהרשד"ם או"ח לו; שו"ת דברי מלכיאל א לה; חזו"א חו"מ ב"ב ד ח בסוף.

³³ שו"ת הריב"ש סימן תנו.

³⁴ שו"ת תשובות והנהגות ג תסו.

³⁵ התועדויות תש"נ ח"ג ברוקלין תשמ"א עמ' 278. וראה רמב"ם תמורה ד יג: "... ורוב דיני התורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים...".

³⁶ רש"י בבלי קידושין נו ב.

³⁷ שו"ת נובי"ק אבהע"ז ז.

כך יש לפרש את תקנות חכמים. כותב ספר פחד יצחק: "לא מתקנו רבנן דאתו אנשי ידי פסידא ולא ידי רמאות".³⁸

הרא"ם פוסק: "... פשיטא שלא תקן רבינו גרשום תקנתו לעכב על ידו שלא יעשה מצוה...".³⁹ הוא הדין לתקנות הקהילה. פוסק הרשב"א: "עמדתי על נוסח התקנה, וראיתי שאין עיקר התקנה רק לסגור הדלת בפני בעלי פרצות והמלשינים... וכן יאות באמת, לאנשים גדולים בעלי דעת ועצה כמוכם... אך אין ראייה שתהא הכונה לאסור המותר והראוי והנאות. שאילו היה כן, לא היו דברים גדרות תקנות, רק הריסת הגדרים וקלקול המתוקן".⁴⁰ הריב"ש פוסק: "איך יכניסו מתקני תקנה זו בספק ובתוך המחלוקת, בדבר חמור כזה, ונמצא תקנתם קלקלתם? ולזה ראוי לומר, שלא היה דעת מתקני התקנה וכוונתם בתקנה זו אלא בשאר שטרות, ולא בגטין כללי".⁴¹

יש למנות פרנסים בעלי תכונות המבטיחות שיפעלו לחיזוק הדת ולתיקון העולם. כותב רבי עובדיה מברטנורא: "וזהו לשון עם הארץ האמור בכל מקום, שרוצה בתקונה של הארץ אבל אין בו חכמה להבדיל בתקונתן הראויין".⁴² כותב הרא"ה קוק: "ההערכה של האדם במעלתו העליונה היא בשני ערכים: בעיקר מהותו וגם ביחש שלו בתיקון העולם, כחק השלם להשפיע ולתקן זולתו".⁴³

בקהילות אחדות הפרנסים הצהירו עם מנוים שהם יפעלו לתקנת העיר או לתקנת העולם.⁴⁴

גם כיום על הפרנסים לפעול לחיזוק הדת ולתיקון העולם. כותב הרב וולדינברג: "בלקסיקון של העם היהודי לא קיים בכלל מושג כזה של ממשלת 'כחי ועוצם ידי' שפירושה שלטון האדם באדם, - או בעם - לרע לוי".⁴⁵

כותב הרב צדוק הכהן מלובלין: "ותיקון העולם הוא על ידי משיח".⁴⁶

*

³⁸ פחד יצחק ערך תקנה לא מתקנא (דף קנד א). וראה שם ראייה לכך: "בפרק המקבל בהלכה מלוה אומר חמש ולוה אומר שלש וכי'".

³⁹ שו"ת ר' אליהו מזרחי יד.

⁴⁰ שו"ת הרשב"א ה רפז.

⁴¹ שו"ת הריב"ש שד. וראה שם שלא.

⁴² רע"ב על אבות ה י. וראה רבינו יונה על המשנה שם. וראה סעיפים קא - קה.

⁴³ עולת ראייה ב ד"ה משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו. וראה בבלי ברכות סד א: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר 'וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך' אל תקרי בניך אלא בוניך". ונראה שכוונתם לומר שתלמידי חכמים מרבים שלום בעולם רק כאשר הם בבחינת בוניך העוסקים בישוב העולם, וראה העמק דבר הקדמת הנצי"ב לספר בראשית.

⁴⁴ ראה מרדכי בבא בתרא תפב; שו"ת מהרי"ו, דיני מיסים תקנות הקהילות ומלשינות מח.

⁴⁵ הלכות מדינה ג עמי לו.

⁴⁶ תקנת השבין עמוד קעג.

קיימת תמימות דעים בין המומחים למדעי המדינה שפעולה מדינית אמורה להיטיב לפרט, לחברה ולמדינה.⁴⁷

פרופ' רובינשטיין כותב: "תוכנו של החוק הוא הקובע את מידת התאמתו לעקרונות שלטון החוק".⁴⁸ משמעות דבריו היא שבמדינה מתוקנת אין להסכים לקבלת חוק שאינו ראוי בתוכנו,⁴⁹ גם אם הציבור הרחב תומך בו.⁵⁰ מכללא נלמד, שאין להקריב ערכים בטענה שפועלים לטובת הכלל.⁵¹ דרישה זו מכונה בשם התפישה המהותית של שלטון החוק.⁵²

במדינות אחדות קובעת החוקה, שלשלטון יש סמכויות לחוקק רק חוקים נחוצים ונאותים.⁵³ באחרות קובעת החוקה כי פעילות המדינה צריכה להיות לטובת הציבור.⁵⁴ יש חוקות שבהן קיימת הוראה מפורשת לפיה מוסדות המדינה אינן רשאיות לנהוג בשרירות לב.⁵⁵

⁴⁷ ראה What is Political Philosophy? עמ' 10. המחשבה הפילוסופית המודרנית מושפעת מאד מההשקפה הפוזיטיביסטית ולפיה אין להסתמך אלא על הסברים המבוססים על הנחות מוכחות באופן מדעי מדויק, וממילא אין אפשרות להסיק מתוך נסיונות מדעיים מה טוב ומה רע. וראה שם עמ' 18 – 27, שלא ניתן לקבוע מדיניות מבלי לקבוע באופן ערכי מה טוב ומה רע, ולפיכך הפוזיטיביסט העקבי יתקשה מאד להצדיק מדיניות כל שהיא. בסוגיה זו ראה Democracy and its Critics פרקים 20 ו-21; EB (2008), law, philosophy of, ; Historical survey of legal theories, The 19th and 20th centuries, Revival of natural-law theories.

⁴⁸ המשפט הקונסטיטוציוני וכו' עמ' 172. ראה The Constitution of Liberty עמ' 104, שהרעיון הדמוקרטי קובע את נוהל קבלת ההחלטות ואילו הרעיון הליברלי הקובע מה ראוי להיות תוכנן של החלטות. וראה שם עמ' 103, שיתכן משטר מלוכני ליברלי כמו שיתכן משטר דמוקרטי שבו הרוב נוהג בעריצות.

⁴⁹ בית הנבחרים האנגלי קבע בשנת תקכ"ו 1766 שהוא ריבון לקבל כל החלטה שיחפוץ ללא כל מגבלות. וראה גם EB (2008) Declaratory Act.

⁵⁰ הרעיון הליברלי לפיו גם המחוקקים אינם רשאים לפעול באופן שרירותי נדון במחשבה המדינית המודרנית לראשונה על ידי ג'ון לוק (John Locke), ראה The Constitution of Liberty עמ' 171. ראה The Principles of Political Thought עמ' 71 – 82, שאין הצדקה מוסרית לאכוף חוק כאשר האזרח אינו מכיר בצדקתו, בפרט כאשר מדובר במקרה פרטי, שבו אין הכרעה חד משמעית בנוגע לתוקפו המוסרי או התועלת.

⁵¹ ראה סעיף צז. אמנם לעיתים שלטון עומד מול דילמות קשות, ואין לו מנוס מלעשות עול מסוים ליחידים, ראה, לדוגמה, סעיפים עח שג – שכה שכו שכה. הספר Some Choice, Law, Medicine and the Market, פרק 14 עומד על הבעיות של קידום המחקר הרפואי, כאשר יש הכרח לקבל את הסכמת החולים להשתתפותם במחקר תוך הצגת כל הנתונים בשקיפות מוחלטת, וראה סעיף רפא.

⁵² המושג תפישה מהותית של שלטון החוק בא כהנגדה למושג התפיסה הפורמלית של שלטון החוק, המעוגן בהשקפה פוזיטיביסטית, הנזכרת בהערה 47, שלפיה יש לציית לכל חוק באשר הוא, מחשבה שהגיעה לשיא תפוצתה בגרמניה בחצי הראשון של המאה העשרים. וראה דברי הראי"ה קוק המובאים בסעיף פד הערה 6.

⁵³ חוקת ארצות הברית של אמריקה, סעיף א פסקה 8 (יח). וראה הפדרליסט 33 דיון במונחים אלו.

⁵⁴ ראה ICL חוקת שוויצריה 5 (2).

⁵⁵ ראה ICL חוקת ספרד 9 (3). על הוראה דומה בענייני זכויות אזרח ראה סעיף צח.

מז. "כל מעשיך יהיו לשם שמים"

פוסק השלחן ערוך: "... כתיב: 'בכל דרכיך דעהו' ואמרו חכמים: 'כל מעשיך יהיו לשם שמים', שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה, והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו".¹

באופן מיוחד מצווים הפרנסים לפעול לשם שמים

פסוק מפורש בתורה: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", ומפרש הנצי"ב: "שכל הנהגתכם תסגלו לי לשמי...".² פסוק מפורש בתורה: "והתהלכתי בתוכם והייתו לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם",³ ומבאר הנצי"ב: "אפילו עניני מדינה הנהוג בעם תהיו לי לשמי...".⁴

מלך הרמב"ם פוסק בהלכות מלכים: "ובכל יהיו מעשיו לשם שמים...".⁵ אומר הנביא: "... לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך", ומבאר המדרש: "שיהא מלך לשמי".⁶

בית דין הגדול כותב הנצי"ב: "מחדשי תורה ומעלים הוראות על פי חידושים, דווקא בלשמה, אבל העוסק שלא לשמה, אלא מחדש לפי רצונו, הוי מגלה פנים בתורה שלא כהלכה".⁷

פרנסי קהילות שנינו במסכת אבות: "וכל העמלים יהיו עמלים עם הצבור לשם שמים",⁸ ומבאר הכתב סופר: "דמנהיג ומנהל עדת ה' צריך שלא יהי לו שום פניה לא לממון שיתנו לו ולא לשום כבוד רק לשם שמים להדריך העם דרך הישר ולשפוט שפוט".⁹ כותב הרב אלמושנינו: "התנאי הראשון אשר ראוי שימצא במנהיג ומישיר את העם הוא שיהיו כל מעשיו לשם שמים...".¹⁰ הרש"ר הירש כותב: "הפרנס... החובה עליו בעת לעשותו לתועלת העדה לפעול ולעשות הטוב והישר מבלי להשיג על איש ומבלי שום משוא פנים".¹¹

¹ שו"ע או"ח רלא א. וראה רמב"ם דעות ג א – ג והקדמתו לפרקי אבות פרק ה. וראה פחד יצחק, פסח מאמר טט.
² העמק דבר שמות יט ו.
³ ויקרא כו יב.
⁴ העמק דבר שם. וראה העמק דבר שמות יט ו. הדברים אמורים לא רק לפרנסים אלא לכל מי שנוטל חלק בהחלטות ציבוריות. ראה, לדוגמה, שו"ע חו"מ קסג א בהגה. וראה סעיף קכא, ואכמ"ל.
⁵ רמב"ם מלכים ד י.
⁶ ילקוט שמעוני שמואל א קכד.
⁷ מרומי שדה על בבלי פסחים נ ב. וראה מו"נ ב כג; תורת משה פרשת ואתחנן ד"ה אחרי; העמק דבר דברים ד מד; שם במדבר טו כג; משך חכמה דברים ל י.
⁸ משנה אבות ב ב. יש גורסים במקום עמלים עוסקים. בני הרב טוביה שלמה העיר שהמשנה במסכת אבות עוסקת רק במדת חסידות. ונראה להשיב שבענין שיש לו השלכות על הציבור הפרנס חייב מעיקר הדין.
⁹ כתב סופר על התורה פרשת דברים ד"ה הבו לכם אנשים חכמים. וראה העמק דבר שמות כד ז.
¹⁰ מאמץ כח הדרש האחד ועשרים דף קע א.
¹¹ חורב עמי' 448. ההוראות המפורשות בתורה לדין תקפות לגבי כל מי שממלא תפקיד ציבורי. ראה ספר החינוך תיד: "שלא למנות דיין אדם שאינו חכם בדיני תורה... ועל זה נאמר 'לא תכירו פנים במשפט'... ומכלל מצוה זו גם כן לפי הדומה, שכל מי שביררו אותו הקהל בני הקהל למנות עליהם ממונים לשום ענין, שישים כל השגחתו וכל דעתו למנות מהם הראויין והטובים על אותו מינוי שהקהל צריכין אותו...". וראה הערה 27 וכן סעיף צג הערה 6.

מרא דאתרא כותב הכתב סופר: "מי שיושב על כסא הרבנות ונתקבל לפקח על עסקי העיר להורות דרך החיים להוכיח וליסר אותם בדברים ולהעמיד הדת כל האפשר לא יחוס על עצמו רק על כבוד ה' יהיה עיניו ולבו תמיד".¹²

בית דין¹³

הפועל לשם שמים הולך בדרך הבורא. כותב המשך חכמה: "... לא כן הבורא יתברך אשר אין לו שום תועלות מן הבריאה... מכוון שלו הוא רק לטובתנו ולחיותנו".¹⁴

פרנס שפועל שלא לשם שמים הרי הוא כפרנס הנוטל שוחד ויש להדיחו.¹⁵ חזקה על פעולה שאינה לשם שמים שהיא גם אינה לחיזוק הדת ולתיקון העולם. לפיכך פרנס שאינו פועל לשם שמים עובר על כל העבירות עליהן עובר פרנס המקבל החלטות שאינן לחיזוק הדת או לתיקון העולם.¹⁶

פרנסי ישראל קבלו על עצמם במעמד הר סיני לפעול תמיד לשם שמים. כותב הנצי"ב: "... ועל זה ענו יחידי סגולה 'נעשה ונשמע', נעשה על תורה ועבודה ונשמע על גמ"ח... נשמע לעשות באופן היותר שלם ולשם שמים".¹⁷

עשיה לשם שמים תורמת לקידום יעודי התורה¹⁸

טובת היחיד וטובת הכלל כותב הנצי"ב: "באשר מי שהוא ראש ועוסק בצרכי רבים עלול לבוא להנאת עצמו וכבודו במעשיהם, ולראות לטוב למי שחונף לו, ולהיפך: למי שיגע בקצה כבודו יעלים עיניו מלראות בצר לו, או אף תמצא ידו - להרע לו. על כן עליו כתיב: 'מה ה' שואל ממך כי אם ליראה...' עוד יש לפניו לירא יותר את ה' מכל בני אדם באשר השגיאה בין אדם לחבירו אינו מתכפר בקל שהרי אדם מועד לעולם בין שוגג וכו' משא"כ בחטאים שבין אדם לשמים. ודוד המלך אמר: 'הלא משנאיך ה' אשנא וכו' חקרני אל ודע לבבי וגו'... זה הפרט מוטל על ראשיהם מנהיגי ישראל ולא יותר".¹⁹

טובת המדינה כותב המדרש שמואל: "כי אם יעבדוהו בלבב שלם שלא על מנת לקבל פרס, יזכו שתהיה אימתם ויראתם מוטלת על הבריות...".²⁰

¹² שו"ת כתב סופר אבהע"ז מז.¹³ ראה סעיף שמ.¹⁴ משך חכמה דברים ו כד - כה.¹⁵ ראה שו"ת אגרות משה חו"מ ב א: "... דשלא לשמה הוא כמו אגרא ושוחד, ודיינא דמקבל אגרא לאו דיינא הוא כדכתבו התוס' בכתובות דף פ"ה ע"ב...". וראה הערה 27; סעיף קכה.¹⁶ ראה סעיף מז. פסוק מפורש בשמות כג ב: "לא תהיה אחרי רבים לְרַעַת...". – ומבאר רש"י: "אם ראית רשעים מטיין משפט, לא תאמר הואיל ורבים הם, הנני נוטה אחריהם". פשיטא שהוא הדין לפרנס.¹⁷ העמק דבר שמות כד ז.¹⁸ ראה סעיפים כז - לא.¹⁹ העמק דבר דברים י ב. וראה משנה עם פירוש הרמב"ם הקדמה עמ' טז; שו"ת חתם סופר או"ח סימן רח בענין עת לעשות לה' הפרו תורתך; תורת משה פרשת קרח ד"ה רב לכם. וראה סעיף פד.²⁰ מדרש שמואל אבות פרק ראשון ג.

מכלל הן אתה שומע לאו. כותב החזו"א: "כי אף אם יסכים האדם על גדלות חכמתו של החכם לא יחייב את נפשו לשמוע אליו אחרי שימצא לתלות את הוראתו באיזה נגיעה... ועל ידי זה קם דור ששופט את שופטיו, וכל איש הישר בעיניו יעשה".²¹

קידוש השם פסוק מפורש בתורה: "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים", ומפרש הספורנו: "והטעם, שתחשבו חכמים בעיני האומות בשמרכם את חקי האלקים ואת תורותיו... ומשפטים צדיקים שאין במ ענין לתועלת הדיין ולא לשכר חזניהם וסופריהם אבל כל ענינם משפט וצדק".²²

הפועל לשם שמים חייב להקפיד על כללי ההתנהלות הבאים²³

"בצדק תשפט עמיתך" כותב האלשיך: "ושפטו את העם ויהיה 'משפט צדק', שגם שיתמנו בכל עיר לאנשי העיר ובכל שבט על השבט, עם כל זה כשישפטו את העם דרך כלל לא הפכו בזכות בני העיר או השבט שעליו נתמנו יותר מעל שאר עם הארץ".²⁴

"לא תגורו" כותב הרמב"ן: "ואלו מצות הנגיד שיהיה תקיף ולא יירא את העם".²⁵ כותב ספר החינוך: "ומי שלא יירא מכל אדם להועיל לרבים בכל כחו, שכרו יהיה אתו מאת השם תמיד בעולם הזה, ונפשו בטוב תלין לעולם הבא, וזרעו יירש ארץ".²⁶

"ולא תקח שחד" פוסק ערוך השלחן: "ולאו דווקא דיין אסור בקבלת שוחד אלא אפילו כל הממונים וכל העוסקים בצרכי ציבור אף שאין דיניהם דין תורה ואסורים להטות הענין בשביל אהבה או שנאה וכ"ש ע"י לקיחת שוחד".²⁷

בליטא החליטו: "קודם הקלפי יוכרו בחרם גדול שלא יקבלו הבוררים שוחד...".²⁸ בטיקטין החליטו: "פקחנו לאסור איסור המוסף ואזהרות עונשים המפורשים למטה על כל ראש ומנהיג שיקבל ח"ו איזה דבר משום אדם שבעולם יהיה מה שיהיה".²⁹

איסור חנופה כותב הדברי חכמים: "והענין הוא תקלת חכמי הדור כי הם רודפים להנות מן העם על כן יחניפו להם כדי שיחזיקו אותם בחזקה גדול ולא די שאינם מוכיחים אותם על עניניהם אלא מתוך שמחניפים להם הם בעצמם אוחזים מעשיהם. לכן מי שהוא פרנס צריך שלא יהיה חנף לשום אדם...".³⁰

שיקולים ענייניים בלבד בליטא תקנו: "ויכללו בחרם ההוא שלא יעשה שום קשר ואגודה אחת וקנוניי בין קרואי העדה היושבים בהקהל יצ"ו, הן רבים כאחד הן מתי מספר, רק כל אחד

²¹ חזון איש אמונה ובטחון ג ל.

²² ספורנו דברים ד ו. וראה רמב"ם יסודי התורה ה י.

²³ על דרישות דומות מדיינים ומורי הוראה ראה סעיפים שמ שמא. וראה הערה 11.

²⁴ פירוש האלשיך על התורה ריש פרשת שופטים.

²⁵ פירוש הרמב"ן על התורה במדבר כז יט.

²⁶ ספר החינוך תצח.

²⁷ ערוך השולחן חושן משפט ט א. וראה סעיף שלט הערה 12, שאסור לקבל גם שוחד מאוחר. משמעות האיסור על שוחד מאוחר היא, שאסור לפרנס לתת מתנות או הטבות למי שתמך בבחירתו או בהחלטותיו.

²⁸ פנקס מדינת ליטא ועד תקכ"א לפ"ק תתקצא.

²⁹ פנקס קהל טיקטין 357. כיו"ב ראה פנקס מדינת ליטא ועד תל"ג לפ"ק תשא.

³⁰ דברי חכמים (פוחוביצר) שער התשובה כב.

יאמר דעתו לשם שמים ולא לתועלת חבירו או להקניט את חבירו או כיוצא בזה".³¹ בפוזנא החליטו: "כשיפרדו הלבבות ויפול מחלוקת בעדה הקדושה, איכא למיחש שהכנסיה ההיא אינה לשם שמים ויכול להיות שהשנאה מקלקלת השורה והדעות לא יהיו לשם שמים, ואלה הצאן מה יעשו אשר עיניהם להרועים והם מופרדים בחלוקי הדעות ונתבטל הועד ולא נתקן הצריך תקון בפרט בימים הקשים ומרים האלה".³² בשנייטאך החליטו: "... וכל שכן שעוונם גדול מנשוא אם יתקשרו זה עם זה בקשרים ולעשות קנוניא להיות דבוקים יחד בדעה אחת לבטל דברי חבריהם להיות קושרי קשרים להתיר אסורים".³³

אין תוקף לתקנה שברור לכל שהיא התקבלה שלא לשם שמים. פוסק מהר"א מזרחי: "שאין החרם או הנדוי חל אפילו על המקום שראוי לחול בו אלא כשנעשה לשם שמים... אבל כשנעשה על צד קנאה או שנאה או מריבה ודומיהם הנה מאחר שכוונתם בזה הוא לתועל' עצמם או לנקמת אויביהם אין באותו חרם ממש כלל".³⁴ פוסק האגרות משה: "מסתבר שתקנה שלא לשם שמים אינה כלום אף אם היו בית דין שתקנו כן".³⁵

גדול שכרו של פרנס הפועל לשם שמים. כותב העיקרים: "כי כל פעולה שיעשה העושה אותה לשם שמים זוכה בה לחיי העולם הבא".³⁶ כותב החתם סופר: "וכל דבר הנעשה לשם שמים ה' עוזר ומושיע ולא תצא ממנה תקלה לפוקה ומכשול ויהיה בודאי לשלום וברכה לשם ותפארת וכבוד".³⁷ כותב הנצי"ב: "... אז ודאי ישיג שכר טוב גם בעולם הזה גם בגן עדן התחתון...".³⁸ במערהין החליטו: "... הנבררים מבני המדינה... וינהגו נשיאתם לשם שמים וילכו בדרך טובים ואז בכל אשר יפנו יצלחו".³⁹

מורי הוראה הפועלים לשם שמים זוכים לכוון לאמיתתה של תורה.⁴⁰

פרנסי ישראל קבלו על עצמם לפעול לשם שמים. פסוק מפורש בתורה: "... ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", ומבאר הנצי"ב: "... ועל זה ענו יחידי סגולה נעשה ונשמע, נעשה על תורה ועבודה, ונשמע על גמ"ח... לעשות באופן היותר שלם ולשם שמים".⁴¹

³¹ פנקס מדינת ליטא ועד שצ"ט לפ"ק שפט.

³² פנקס הכשרים של קהילת פוזנא החלטה תשפה משנת תט"ו לפ"ק. וראה שו"ת מים עמוקים ב נג.

³³ פנקס קהילת שנייטאך עמ' 164 אות טז החלטה משנת ת"נ.

³⁴ שו"ת ר' אליהו מזרחי סימן נז. וראה שו"ת הריב"ש סא; שו"ת תרומת הדשן פ"כ רב; שו"ת מהריב"ל א מז; שו"ת המבי"ט ג צו הסכמה ח; שו"ת מהרי"ט א צה; שו"ת פני משה א ד; משא מלך אחרית דבר; טוב טעם ודעת מהדורה תליתאי יו"ד לד.

³⁵ דברות משה שבת כ הערה קח. וראה עקבי הצאן סימן ה ה.

³⁶ ספר העיקרים ג כט.

³⁷ שו"ת חתם סופר חו"מ כ. וראה תורת משה פרשת קדושים ד"ה ואהבת ופרשת שלח ד"ה וישלח; הרחב דבר, העמק דבר בראשית כז א אות א; העמק דבר ויקרא כו יב ופסוק יד; רנה של תורה שהש"ר ה ב.

³⁸ העמק דבר בראשית ב יד. וראה סעיף ר.

³⁹ תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק נ.

⁴⁰ ראה בבלי סנהדרין קו ב: "אמר רב מרשיא: דואג ואחיתופל... לא הוה סלקא להו שמעתא אליבא דהלכתא, דכתב 'סוד ה' ליראיו'. וראה רש"י בבלי סוטה ו ב ד"ה דואג; צדקת הצדיק קטו.

⁴¹ העמק דבר שמות כד ז.

כדי להבטיח שהחלטות תתקבלנה לשם שמים יש לנקוט באמצעים הבאים

פרנסים ראויים כותב ארחות צדיקים: "מי שמאמין באלקים בלב שלם ובוטח בו בבטחון חזק, יביא אותו הבטחון שלא יפחד מאדם מדבר רע, ולא יעבוד לאדם זולתו להתרצות אליו, ולא יקוה לאיש, ולא יסכים עמהם בדבר שהוא כנגד עבודת הבורא יתברך, ולא יפחידוהו ענינם, ולא יירא ממחלקתם".⁴² כותב הרב כלפון משה הכהן: "ועיקר הכל בהיות שבעה טובי העיר מיראי ה' וחושבי שמו... ויהיו נשאלים כפעם בפעם בדבר שיש בו שום מיחוש במי שגדול מהם בחכמה ובנין... ויהיו כל מעשיהם עם הק"ק לשם שמים ולא לשם שום מטרה והנאה להם או לקרוביהם".⁴³

פוסק הרמ"א: "טובי הקהל הממונים לעסוק בצרכי רבים או יחידים, הרי הן כדיינים ואסורים להושיב ביניהם מי שפסול לדון משום רשעה".⁴⁴

יש למנות פרנסים אמיצים, שאינם יראים מאיש⁴⁵ ושאינם רודפים ממון.⁴⁶

פרנסים שאינם קרובי משפחה במעלה החליטו: "כל ששה האלופים ראשי מדינה ומבוררים צריכין להיות כשרים זה לזה".⁴⁷ פוסק המעשה אברהם: "נראה דכל מה שעשו האחים או קרובים בהיותם פרנסים אינו כלום...".⁴⁸

עצמאות כלכלית⁴⁹**מנוי ללא הגבלת זמן**⁵⁰

המנוי - לשם שמים כותב רבינו בחיי: "... מוכרח הוא למנות בישראל מלך ובלבד שתהא כוונתם לשם שמים".⁵¹ כותב אחי המהר"ל, הרב חיים: "... שהמשתדל בתקון אסיפת הציבור לא יכוון בו רק כדי שימלוך עליהם הש"י וזה לשם שמים ולא בשביל שררת עצמו".⁵² אסור למועמדים לעשות ביניהם הסכמים לפני בחירות. בפוזנא החליטו: "נעשה שערוריה בקהילתנו אשר מעולם לא נשמע ולא נראה ולא עלה על לב אשר נעשו קנוניות וקשרים, ובפרט קודם עשית הכשרים נעשו כתות כתות וילכו מחיל אל חיל לחרחר ריב ולקשור קשרים אשר

⁴² ארחות צדיקים השער התשיעי. וראה חובת הלבבות לרבינו בחיי הפתיחה לשער הבטחון; רש"י שמואל א א יא (וראה משנה סוף נזיר); רב"ע שמות יח כא; רמב"ם סנהדרין ב ז; העמק דבר שמות לב כה.

⁴³ דרכי משה פרשת יתרו. וראה מדרש שמואל אבות ב ב, שיש למנות רק תלמידי חכמים. וראה תקנות קראקא, ספר יהודי פולין וליטא עד שנת ת"ח (1648) עמ' 473: "... לבחור אנשים שנחשבים כראויים, הגונים, שיפעלו לטובת הכלל ולשם שמים".

⁴⁴ שו"ע חו"מ לו כב בהגה.

⁴⁵ ראה ספר העיקרים ספר העיקרים מאמר ד כו. וראה שמונה קבצים א רנד: "אומץ החיים מוכרח הוא לכל יחיד, ובפרט למנהיג, ולכל ציבור".

⁴⁶ ראה סעיף קה.

⁴⁷ תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"ק לפ"ק מג. הבטוי כשרים זה לזה שכיח מאד בפנקסי הקהילות. פנקס התקנות של פוזנא מכונה בשם פנקס הכשרים של קהלת פוזנא. וראה תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק קפא - קפג וכן בפנקס קהל טיקטין 453 ה, שאסור למנות פרנסים שהם שותפים לעסק.

⁴⁸ שו"ת מעשה אברהם חו"מ יד.

⁴⁹ ראה סעיף קא. וראה בבלי נדרים לח א: "אין הקדוש ברוך הוא משרה שכיתנו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו", ומבאר השמ"ק שם: "שיהיה שלם מכל דבר ולא יצטרך לאחר זולתו".

⁵⁰ ראה סעיף קטו.

⁵¹ רבינו בחיי על התורה דברים יז טו. וראה ספרי במדבר יא טז: "אספה ליי - שתהא סנהדרין לשמיי".

⁵² ספר החיים, ספר גאולה וישועה חלק ה פרק ב. וראה סעיפים פג - פד.

כמעט שנעשה מזה עיות וקלקול למעמד הקהילה יצ"ו.⁵³ בקראקא תקנו: "שאיש לא עשה ולא יעשה קנוניא בעניין הבחירות הנ"ל עם הזולת שמחוץ לקהל, הן עם יחידים הן עם רבים. ובחירתם של אלה תהא רק לשם שמים ולטובת הכללי".⁵⁴

אסור למועמדים להבטיח לציבור הבטחות בעת בחירות. פוסק ר' יוסף אנגל: "שהקבלה צריכה להיות חפשית בלי שום צד הנאה ונגיעה ואז היא בצדק ואמונה ומקבלין את הראוי באמת ולא כאשר מקבלין עבור איזה הנאה שתהי".⁵⁵ כותב ר' שעפטיל בן השלי"ה: "ואני אומר על אותם שנתקבלים בקהלות על פי השתדלותם לא מן שמיא מוקמיה' רק מעשה ידי אדם הם הלא מצינו הכשפים מכחישים פמליא של מעלה ק"ו בענין זה".⁵⁶

שבועה בטיקטין הושבעו ראשי הקהל: "שלא יקבל שום ראש הקהל שום הנאה הן משום אדם שבעולם".⁵⁷ בקנדיאה תקנו: "... והממונים והקונדושתבול נשבעו שלא להחניף".⁵⁸

הליכי קבלת ההחלטות מיועדים להבטיח שיתקבלו החלטות לשם שמים

ללא פניות אישיות פוסק הנודע ביהודה: "בדבר שהם עצמם נוגעים בדבר אינם נקראים טובי העיר בזה, ואטו טובי העיר כשרים לדון לעצמם? ובעניי המס הם עצמם נוגעים בדבר...".⁵⁹

בפוזנא החליטו: "וכי יהיה דבר בא לפני הקהל... ויהיה אחד מהקהל יצ"ו נוגע באיזה יחיד מחמת קירבה שיהיה עמו... אז אל ישב עם הקהל יצ"ו בנדון זה".⁶⁰

איסור הבעת דעה לפני הדיון בליטא תקנו: "כל מנהיג אשר יעלה על רוחו להעלות ענין או עסק לפני הקהל יצ"ו, הן שנוגע הענין ליחיד הן שנוגע לרבים, יזהר שלא לדבר אותו ענין או עסק עם שום אחד ממנהיגי העיר טרם שיזדקקו להתאסף לישיב יחד ז' טובי העיר במושב זקנים".⁶¹

ההחלטות מנומקות⁶²

⁵³ פנקס הכשרים של קהילת פוזנא א' רפד החלטה משנת תל"ד לפ"ק.

⁵⁴ תקנות קראקא, יהודי פולין וליטא על שנת ת"ח (1648) עמ' 473.

⁵⁵ שו"ת בן פורת ב ז בענין מנוי שוחט ושי"צ.

⁵⁶ שלי"ה ב ווי העמודים עמוד הדין דף לב א. וראה שו"ת אבני נזר יו"ד תסה, חרם עליו חתומים כשלוש מאות רבנים: "שלא ישתדל שום רב להשיג משרת הרבנות ע"י הלואה או ע"י מתנה הן ע"י עצמו הן ע"י אחרים".

⁵⁷ פנקס קהל טיקטין 464. וראה תקנות מדינת מעהרין, ועד קוניץ תמ"ו לפ"ק תיג (ט). וראה שם ועד גאיי ת"י לפ"ק לד. פנקס קהלת ברלין 58 א החלטה משנת ת"צ לפ"ק.

⁵⁸ תקנות קנדיאה נ.

⁵⁹ שו"ת נודע ביהודה קמא חו"מ כ.

⁶⁰ פנקס הכשרים של קהילת פוזנא החלטה כב משנת שפ"ז לפ"ק. וראה שם החלטה תיח משנת ת"ב לפ"ק. וראה שו"ת דברי מלכאל א לו ט; משפט שלום סימן רלא קונטרס תיקון עולם אות כ. וראה תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק קב.

⁶¹ פנקס מדינת ליטא ועד שפ"ח לפ"ק קצט. אמנם כעבור שלש שנים הוסכם: "הרשות לו להתייעץ עם א' משבעה טובי העיר".

⁶² ראה בבלי סנהדרין יד א: "לא תסמכו לנא לא מסרמיטין...". ומפרש רש"י: "לשון סמרטוט, כלומר שאין נותנים טעם הגון לדבריהם". וראה שו"ת אגרות משה חו"מ א עז. על הצורך החיוני בהחלטות מנומקות

איסור פרסום דעת המיעוט פוסק החפץ חיים: "כשיושבים שבעה טובי העיר לעיין בדבר הנהגת אנשי העיר... בדבר שהוא חוב לזה וזכות לזה, ונחלקו הדעות ואמדו למנין והלכו בתר רובא, כשיצאו מחדר הקהל צריכים לזיזו מאד... שלא לספר אחר כך דעתו או דעת פלוני".⁶³ בליטא החליטו: "יעשו כל קהלה בפני עצמה תיקון נכון לפנייהם, שלא לגלות מועצות וסודי הקהל, ושלא להרגיל עסקי הקהל בין יושבי הקהילה".⁶⁴

הצהרה ר' יוסף קארו מצטט קטע מתוך תקנה שנתקבלה בזמנו: "וקבלו עליהם הממונים הנ"ל כלם כא' וכל אחד בפני עצמו ההסכמה הזאת המאושרת ומקוימת כדרך כל ההסכמות הנהוגות בישראל בכל החומרות והחזוקות אשר נזכיר לעשות הכל לשם שמים ולבלתי נשוא פנים לשום אדם כו'".⁶⁵ במערה קבלו שלש מאות ועשר תקנות ובסיומן כתוב: "התקנות האלו עשינו בלי שום צד מחשבה זרה ותחבולה ח"ו, כי אם באמת ובתמים".⁶⁶

קשה מאד לממש את השאיפה שהחלטות ציבוריות תתקבלנה אך ורק לשם שמים.⁶⁷ קהילות אחדות נאלצו להתיר לפרנסים לדון גם בעניינים שיש להם בהם פניות אישיות, כגון החלטות הנוגעות למסים שהם עצמם חייבים בהם.⁶⁸ קהילות אחרות התירו לשתף קרובים בהנהגת הציבור.⁶⁹ כותב מרא דאתרא של שנייטאך, הרב וואלרשטיין: "כי בענייני ועסקי הקהל אי אפשר להעמיד לנו משפטי הדת על תלה".⁷⁰

קיים תהליך ממושך של ירידת הדורות בקרב הפרנסים, וכיום רבים מהם אינם פועלים לשם שמים.⁷¹ כותב הרב נחמן מברסלב: "... מתחילה היו רוצים בהתנשאות לשם שמים, אבל עכשיו שההתנשאות היא בשביל כבוד עצמו...".⁷² פוסק מהר"ח פאלאגיי: "בזה"ו שמצוי הרבה קנאי

ראה סעיף כג הערה 65; סעיף נ הערה 24; סעיף סב הערה 27; סעיף קלו הערה 17; סעיף קלו הערה 42; סעיף שמא הערות 77 78 84; סעיף שמב הערות 15 – 17; סעיף שמג הערה 30.

⁶³ חפץ חיים הלכות לשון הרע ב יא. וראה גם פלא יועץ ערך ברורים. וראה משנה עם פירוש הרמב"ם, סנהדרין ג ז: "והטעם בכך כדי שלא יהא משוא פנים לאחד מבעלי הדין, ועוד כדי שלא ידע החייב מי הוא שחייבו כדי שיהיו הדיינים אהובים על הציבור". וראה שו"ת ראני"ח קיא שמי מקפיד על כך אינו ראוי להיות פרנס.

⁶⁴ פנקס מדינת ליטא ועד שפ"ח לפ"ק קצא.

⁶⁵ שו"ת אבקת רוכל רו.

⁶⁶ תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק שיא.

⁶⁷ ראה מכתב מאליהו ד עמ' 53: "שאי אפשר להגיע אל לשמה גמור ממש, שזוהי בחינת השער החמישים של נ' שערי בינה שלא נתגלה גם למשה".

⁶⁸ ראה שו"ת הלכות קטנות ב רנט: "ולא שייך הכא נוגע בדבר, שתקנת הקהלות כך הוא". וראה שו"ת נודע ביהודה מה"ק חו"מ כ. וראה פנקס מדינת ליטא ועד ת"י לפ"ק תכו.

⁶⁹ ראה תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק קפד ובהערות המהדיר שהיו מקומות בהן נקבע שקצת מן המנהיגים רשאים להיות קרובים. וראה סעיף קיט.

⁷⁰ פנקס קהל שנייטאך עמ' 114. הטענה שרבי העיר נוגעים בדבר ואינם רשאים לתקן תקנות בענייני מסים עמדה במרכז הפולמוס במנטובה בשנת תצ"ב ראה שנות דור דור עמ' שי"ז – תכ"א. וראה שו"ת יעבץ א עח.

⁷¹ ראה כסף משנה רמב"ם קריאת שמע ב ה בשם רבינו מנוח, שהעוסקים בצרכי ציבור אינם נדונים עוד כעוסקים במצוה. על אף תמיחת הכס"מ שם הובאו דברי רבינו מנוח להלכה, ראה שו"ת אור"ח באר היטב ע

סי"ק ה. וראה הלכות מדינה חלק ג שער ב פרק ד; שו"ת ציץ אליעזר יא יא. וראה סעיף עו.

⁷² ליקוטי מוהר"ן תנינא פ.

ושנא' ותחרות וא"א לטובי העיר להיות נקיים מזה".⁷³ כותב הרב וויינברג: "לכל מפלגה ומפלגה גדולים משלה; ובתוך שאר הגורמים יש גורמים פוליטיים; ועושי הפוליטיקה לא כולם כוונתם לשם שמים".⁷⁴

גם כיום חייב כל פרנס לקבל החלטות אך ורק לשם שמים.⁷⁵ כותב החוקת עולם: "וכן בכנסת ישראל צריכים אנו לזרז את הצירים בדין זאת(!) שלא יגורו מפני איש ולא תטינה מחשבותיהם למען מפלגתם אלא למען הטבת רוב בני המדינה ולמען דיון אמיתי".⁷⁶

אומרת הגמרא במסכת שבת: "מה טעמא עזין מסגן ברישא והדר אימרי? אמר ליה כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא",⁷⁷ ומבאר הנועם אלימלך: "... יש לומר שרמזו חז"ל על ראשי עם המתגאים על הציבור שלא לשם שמים, וזהו לשון עיזין לשון עזי פנים... בביאת המשיח צדקנו אז יהיה 'נהורא' דהיינו צדיקים, והוא יהיה לנו לראשי".⁷⁸

*

פרופ' רולס כותב שאחד מעקרונות שלטון החוק הוא הנהגה בתום לב.⁷⁹

המומחים למדעי המדינה תמימי דעים שעל פרנסים לפעול ללא שיקולים אינטרסנטיים.⁸⁰ אסור להם להנות מטובות הנאה באופן אישי ואין לאפשר מצב שבו הם נתונים תחת איומים אישיים. אין לאפשר לחבר בית הנבחרים להתמנות לתפקיד ציבורי מטעם הרשות המבצעת או כל רשות אחרת.⁸¹

חוקות אחדות קובעות שהן מוסדות השלטון והן האזרחים חייבים לנהוג בתום לב.⁸² באחרות קיימת הוראה לפיה קרובי משפחה אינם רשאים לשבת ביחד בממשלה.⁸³ בחלק מן החוקות על

⁷³ שו"ת חיים ביד צח.

⁷⁴ הרב י. ווינברג, "נתוחי מתים במדינת ישראל", תחומין יב עמ' 383. וראה סעיף קא.

⁷⁵ ראה תחוקה לישראל על פי התורה ג הצעת חוקה של ד"ר כהן עמ' 5 – 16 סעיף 65: "לא יורשה שר להיות חבר ההנהלה של חברת מניות או חברה בערבון מוגבל המנהלת את עסקיה לשם השגת רווחים". מאחר והרבנים שדנו בהצעת חוקה זו לא העירו מאומה על סעיף זה, ניתן להניח שהדברים מקובלים עליהם.

⁷⁶ חוקת עולם ב עמ' 478.

⁷⁷ בבלי שבת עז ב.

⁷⁸ נועם אלימלך וישלח, עמ' לד.

⁷⁹ ראה A Theory of Justice פרק 38. וראה סעיף שה.

⁸⁰ ראה The Principles of Political Thought 318 - 321. וראה הצהרת זכויות האדם והאזרח בצרפת סעיף יב: "הבטחת זכויותיו של האדם והאזרח מצריכה קיום כח ציבורי; כח זה מוקם, איפוא, לתועלת הכלל ולא ליתרון הפרטי של אלה שהופקד לידיהם", ראה חירות ומשטר, מסמך 6. וראה הפדרליסט 55: "אומרים לנו שהנשיא אומר לנצל מקור שוחד... להשחתת מידותיו של הסנאט... למרבה המזל העמידה החוקה עוד ערובה נוספת. חברי הקונגרס נחשבים פסולים לכל המשורות האזרחיות הנוצרות במשך תקופת בחירתם". וראה ספר Liberalism, Constitutionalism and Democracy ובעיקר עמ' 111, שכל הדיונים הנוגעים להתהוות החוקה האמריקאית נשארו חסויים יותר מחמישים שנה!

⁸¹ ראה The Constitution of the United States עמ' 33 – 34, שבאנגליה היה המלך ממנה את חברי בית הנבחרים לתפקידים שונים והם היו חייבים להכיר תודה למלך, או בלשון אחרת, לתמוך במלך באופן כספי.

⁸² ראה ICL חוקת שויצריה 5 (3).

חבר בית נבחרים לדווח על הקשרים שלו לקבוצות בעלות אינטרסים.⁸⁴ חוקות אחדות קובעות שמנהיג אינו מקבל הוראות מאיש.⁸⁵ חוקת ארצות הברית קובעת: "שום נושא משרה או בעל הכנסה או נאמנות בממשלה, לא יקבל – בלי הסכמת הקונגרס – שום מתנה, שכר, כהונה או תואר כלשהו משום מלך, נסיך (שליט) או מדינה זרה".⁸⁶ חוקות אחדות אוסרות על שופטים להיות חברי מפלגה.⁸⁷

במשטר המקובל היום פועלים המנהיגים בגלוי לטובת האינטרסים של המפלגה אותה הם מייצגים⁸⁸ ולטובת האינטרסים האישיים שלהם ובעיקר לטובת האינטרס להמשיך ולהבחר מחדש בבחירות הקרובות.⁸⁹ הם משתתפים בהצבעות גם כאשר ידוע לכל שמפעמים בקרבם רגשות שנאה ונקמה, או לחילופין רגשות ידידות וחנופה, כלפי מנהיגים אחרים, או כלפי הציבורים שהחלטות נוגעות להם. המנהיגים עושים הסכמים האחד עם השני, מבקרים בפומבי מנהיגים אחרים, מכריזים מראש כיצד בדעתם להצביע כששאלה מסוימת תעלה על הפרק, ומדווחים לקהל הרחב על הצבעותיהם ועל הצבעות של מנהיגים אחרים. המנהיגים אינם מצהירים שהם קבלו החלטות בתום לב וכל כיוצא בזה.⁹⁰

גם האזרחים אינם נדרשים לפעול לשם שמים. הם רשאים לבקר בפומבי את מעשי המנהיגים,⁹¹ להתכנס, לערוך הפגנות למען החלטות מסוימות וכנגד החלטות אחרות, וכד'.

ההשקפה המקובלת בימינו באה לידי בטוי בחוקות השונות, והן מגינות על חופש הדבור של האזרחים ושל המנהיגים⁹² על חופש ההתכנסות, ההתאגדות וכו'.⁹³ החלטות מתקבלות בפומבי⁹⁴ וכל כיו"ב.

עם זאת, קיימת אי נחת מהתנהגות נבחרים רבים, ומומחים לדבר שוקלים כיצד ניתן לשפר את טיב החלטות המתקבלות,⁹⁵ ועל הדרכים לצמצם את מספר החלטות שאינן לשם שמים.⁹⁶

⁸³ ראה ICL חוקת נורבגיה 12 (4).

⁸⁴ ראה ICL חוקת שוויצריה 161 (2).

⁸⁵ ראה חוקת שוויצריה 161 (1). מסתבר שהכונה להוראות של סמכות דתית.

⁸⁶ חוקת ארצות הברית של אמריקה סעיף א פסקה 9 ח.

⁸⁷ ראה ICL חוקת הונגריה 50 (3). וראה שם חוקת סלובקיה 54 שניתן להגביל זכות של שופטים ופרקליטים להשתתף בפעילות פוליטית. ראה שם חוקת איטליה 98 (3), שלבית הנבחרים סמכות לקבוע שופטים, אנשי צבא הקבע, שוטרים ודיפלומטים המשרתים בחו"ל לא ירשמו כחברי מפלגה.

⁸⁸ ראה Models of Democracy עמ' 97, ושם עמ' 180. יש להעיר כי עקרון זה משתלב יפה ברעיון הנפוץ בתחום הכלכלי מאז אדם סמית (Adam Smith) לפיו ייטב לכלכלה אם כל אחד ידאג לעצמו ולא לחברו והיד הנעלמה כבר תביא לידי כך שתצמח מכך תועלת לציבור.

⁸⁹ ראה Democracy and its Critics עמ' 167.

⁹⁰ על תופעות קשות מסוג אחר ראה סעיף עט בדיון על הוראת שעה לטובת המדינה.

⁹¹ ראה סעיף ריט.

⁹² ראה סעיף ריח.

⁹³ ראה סעיפים רכח רכט.

⁹⁴ ראה סעיף נ.

⁹⁵ ראה חידוש הציונות עמ' 195: "דוגמאות נוספות של ממדי הערך של ישראל, כחברת מופת... כוללות למשל... שיפור הרמה הערכית של הפוליטיקה, על ידי... אכיפת כללי אתיקה קפדניים על נבחרים". וראה קביעת מדיניות עמ' 269 – 273. וראה Spirit Of Community עמ' 262, שיש צורך "לנקות את הפוליטיקה" ולהקטין את תלות המנהיגים בתורמים המסייעים למערכת הבחירות".

⁹⁶ ראה סעיף קכא.

מח. "כפי שכלו"

על פרנסים, דיינים ומורי הוראה לקבל החלטות אך ורק לפי הבנתם.¹

מלך כותב הדברי מלכיאל: "שכל מדינה נתיסדה ע"י כן, שהמלך ינהיגה ויעשה כרצונו לתקנת המדינה וכפי שכלו...".² פוסק הראי"ה קוק: "כל דבר כללי הנוגע לאומה, וגם כל תיקון של הוראת שעה, לגדור בפני עושי עולה, הכל הוא בכלל משפטי המלוכה, שיש רשות למלך להתנהג בהם כפי ראות עיניו, אפילו כשאינו נוגע כלל לטובתו ולכבודו, כ"א לטובתן ולכבודן של ישראל".³

בית הדין הגדול כותב הרמב"ם: "וכאשר נתמעט למוד תלמידיהם ונחלשו אצלם דרכי הדין בהשוואה לשמאי והלל רבותיהם נפלה מחלוקת ביניהם בשעת המשא ומתן בהרבה ענינים, לפי שכל אחד מהם דן לפי כח שכלו ולפי הכללים הידועים לו".⁴

פרנסים בפוזנא תקנו: "... הכשרים יצ"ו הרשות בידם לעשות תקונים לפי ראות עיניהם לזכות וליפוי כח לטובת ולתועלת הקהלה יצ"ו הישר והטוב בעיניהם כאשר יורו אותם משמים".⁵ כותב מהר"ח פאלאג'י: "... ובכלל ההסכמה הזאת הסכימו שיהיה מנוי המרביץ תורה... שיאמר כל אחד דעתו האמת הנראה לו בינו לבין קונו".⁶

דיינים פוסק הרמב"ם: "הגס לבו בהוראה וקופץ וחותר את הדין קודם שיחקרהו בינו לבין עצמו עד שיהא לו ברור כשמש הרי זה שוטה רשע וגס רוח. כך צו חכמים יהו מתונן בדין. וכן איוב הוא אומר 'ורייב לא ידעתי אחקרהו'".⁷

פוסק הרמב"ם: "אחד מן הדיינים בדיני נפשות שהיה מן המזכין או מן המחייבין לא מפני שאמר דבר הנראה לו בדעתו אלא נטה אחר דברי חבירו הרי זה עובר בלא תעשה, ועל זה נאמר 'ולא תענה על ריב לנטות', מפי השמועה למדו שלא תאמר בשעת מנין די שאהיה כאיש פלוני אלא אמור מה שלפניך".⁸ כותב המנחת חינוך: "דודאי זה אסור בדיני ממונות גם כן והוי בכלל מטה דין. אך בדיני נפשות כתבה התורה לאו זה גם כן שעובר עוד נוסף על לאו הזה ובדיני ממונות אינו עובר על לאו הזה כי מחמת חומר ד"נ הרבה התורה באזהרות. אבל באמת לענין הדין אסור בדיני ממונות".⁹

¹ ראה סעיף מז הערה 11 שדין פרנסים כדין דיינים.

² שו"ת דברי מלכיאל וסה יד. הדברי מלכיאל נז"נ בדברי שו"ת מהרשד"ם חו"מ נה בענין זה. הדיון שם עוסק אמנם בענין מלכי אוה"ע אך מדבריו ניכר שלדעתו הדברים אמורים גם במלכי ישראל.

³ שו"ת משפט כהן קמד יג.

⁴ משנה עם פירוש הרמב"ם הקדמה עמ' יא.

⁵ פנקס הכשרים של קהילת פוזנא החלטה רנט משנת שצ"ה לפ"ק. וראה שם החלטה תשמב משנת תי"ד לפ"ק. וראה פנקס קהל וירונה א קנד החלטה משנת שט"ז. וראה תקנה שהתקבלה בקרקא, יהודי פולין וליטא עד שנת ת"ח (1648) עמ' 491: "... הרשות ביד הקהל לברור אנשים חכמים ונבונים אשר יבחנו את התקנות הנ"ל... כפי שכלם, וכפי אשר יורו אותם משמים...".

⁶ משא חיים מערכת מ אות עו.

⁷ רמב"ם סנהדרין כ ז. וראה ספרי על דברים א טז ורש"י על התורה שם; ספר החינוך רלג.

⁸ רמב"ם סנהדרין י א. וראה פניני אבי העזרי עמ' ל: "... אני כשלעצמי אצלי ברור שהרמב"ם סובר שיש חיוב של הקרבה של קרבן שלמי שמחה, אבל אם החזו"א אומר שאין, צריך לומר שאין". וראה כע"ז עלינו לשבח בראשית עמ' קלה וקצ"ע.

⁹ מנחת חינוך עז. וראה רמב"ם סנהדרין כד הלכות א י; שם עדות ט י. וראה ערוה"ש חו"מ יח ט. ויש לחקור האם עוברים על לאו זה גם כאשר עוסקים בפירוש התורה או ביזמה חקיקתית. וראה הערה 37.

מרא דאתרא כותב הרב שמואל לנדא: "אמנם כל כי האי מלתא שתלוי במחלוקת הפוסקים ואין מכריע ביניהם כי האוסרים והמתירין הם שווים במנן יכול כל רב ומו"צ להורות במקומו אם הוא נשאל עליו כפי שיקול דעתו וכפי הנראה לו אם להקל אם להחמיר".¹⁰ פוסק הדברי חיים: "... שרשות ביד רב דמתא בעיני שוי"ב לעשות כרצונו ולדון לפי ראות עיניו בפרט רב גדול כמוהו ואם נבוא לדון אחר בית דין קבוע וכו' ואין לך אלא שופט שבימך".¹¹

מורה הוראה פוסק הרב בלייד: "... שכל חכם שהגיע להוראה, שבאה לפניו איזו שאלה, ודעתו לאסור מפני שכן נראה באמת לדעתו, אסור לו להורות להיתר...".¹²

על פרנסים, דיינים ומורי הוראה להקפיד על כללי ההתנהלות הבאים

נוכחות בדיון¹³

הפעלת שיקול דעת עצמאי כותב הר"ן: "... הנה ראו כולם שר' אליעזר היה מסכים אל האמת יותר מהם, וכי אותותיו כולם אמיתיים צודקים, והכריעו מן השמים כדבריו, ואף על פי כן עשו מעשה כהסכמתם, אחר ששכלם היה נוטה לטמא... והיו עוברים על דתם אם היו מטהרים כיון ששכלם נוטה לטמא, שההכרעה נמסרה לחכמי הדורות".¹⁴

נכונות לחלוק על דעת אחרים כותב השם משמואל: "... שהמרגלים בני אדם גדולים היו... ויהושע היה נגד בני אדם מוחזקים לצדיקים ראשי בני ישראל".¹⁵

פסוק מפורש בתורה: "לא תהיה אחרי רבים לרעות", ומבאר הרשב"ם: "אם הם דנים שלא כדין לפי דעתך, ואף על פי שלא יאמינו לך כי אם למרובים".¹⁶ הכתב והקבלה מפרש: "והנה מטבע לב האדם שיסמוך על הדעת הגדול ממנו בחכמה, וכשישמע להיכן דעתו נוטה יסכים עמו, מבלי שים לבבו לחקור באותו דבר, והנטי' הזאת אסרה הכתוב".¹⁷

מעיד הרמב"ם על עצמו: "כבר חשבתי שלא לדבר בצוואה זו מפני שהיא ברורה, וגם מפני שאני יודע שדברי בה לא ימצאו חן בעיני רוב גדולי התורה ואולי אף כולם אבל אומר ולא אשים לב ומבלי לחוש למי שקדם ולא לנמצאים".¹⁸ פוסק ערוך השלחן: "ואם זה החכם הכריע בראיות לדון כדיעה שלא נתפשטה אין על זה שם טעות כלל וכך דרכה של תורה".¹⁹

¹⁰ שו"ת שיבת ציון כו.

¹¹ שו"ת דברי חיים ליקוטים והשמטות לח.

¹² הרב בלייד, "סידור חופה לכהן וספק גרושה כדי למעט באיסורין", תחומין ט עמ' 45.

¹³ ראה סעיף קלז.

¹⁴ דרשות הר"ן הדרוש השביעי עמ' קיב. וראה א"ת ערך בת קול. וראה שו"ת אגרות משה חו"מ ב כ; קונטרס קול מבשר בסוף ספר שמות בארץ; שו"ת תשובות והנהגות א תלא.

¹⁵ שם משמואל שלח תרע"ד ד"ה ויקרא משה:

¹⁶ רשב"ם שמות כג ב.

¹⁷ הכתב והקבלה שמות כג ב. וראה שו"ת משנה הלכות ח קיט, שאסור למורה הוראה לחצטרף לפסק הלכה רק משום שהוא מכבד את בעל הפסק.

¹⁸ משנה עם פירוש הרמב"ם אבות ד ז.

¹⁹ ערוך השלחן חו"מ כה ב. וראה משנה ברורה סימן מט ס"ק ב. ויש לציין בחשוקי חמד עבודה זרה עמ' רלב – רלג. ושנא יש לחלק לשיטתו בין שאלה פרטית ובין שאלה הנוגעת לכלל הציבור.

כותב הרב סולובייצ'יק: "... האמת היא נר לרגלו. הוא אינו נושא פנים לשום אדם. הוא אוהב את רבותיו, מכבד את חבריו ומחבב את תלמידיו, אבל את האמת הוא אוהב יותר מכולם".²⁰

דיין בבית הדין הגדול רשאי לחלוק על המופלא²¹ ואפילו אם המופלא הוא מלך.²²

נכונות להודות בטעות אומרת התוספתא: "אמר ר' עקיבא: מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שהודה בתמר".²³

דיין הבוש לחזור בו ומביא ראיות להעמיד את דבריו הראשונים עובר על "מדבר שקר תרחק".²⁴

הצבעה אישית²⁵

דיינים ומורי הוראה המקבלים החלטות על פי שיקול דעתם אהובים על בוראם. כותב המהר"ל: "... כי יותר ראוי ויותר נכון שיהיה פוסק מתוך התלמוד ואף כי יש לחוש שלא ילך בדרך האמת ולא יפסוק הדין לאמתו שתהיה ההוראה לפי האמת מכל מקום אין לחכם רק מה שהשכל שלו נותן ומבין לפי התלמוד וכאשר תבונתו וחכמתו תטעה אותו עם כל זה הוא אהוב אל השי"ת כאשר הוא מורה כפי מה שמתחייב משכלו ואין לדיין רק מה שעיניו רואות".²⁶

פוסק ערוך השלחן: "... כי אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות ולא ניתנה תורה למלאכים ולא בשמים היא רק שאתם מחויבים להבין הענין ולפסוק כפי דעתכם בדין וההולך באמת בדרך התורה מסייעין לו מן השמים".²⁷

²⁰ בסוד היחיד והיחד, מה דודך מדוד עמ' 233. וראה חקרי לב יו"ד א פב; חזון איש יורה דעה קנ ה; שו"ת משנה הלכות ח קלו. ואכמ"ל.

²¹ ראה חזו"א סנהדרין יז א.

²² ראה הדרת מלך עמ' ס - סג. ויש סוברים שמטעם זה אין מושיבים מלך בבית דין, ראה סעיף י.

²³ תוספתא ברכות ד טז.

²⁴ ראה בבלי שבועות ל ב ורש"י שם ד"ה לא יעשה סיניגרון לדבריו. וראה רמב"ם סנהדרין כא י ורדב"ז שם. וראה בבלי ברכות ד א: "... ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי... ולא בושתי", ומפרש רש"י ד"ה מפיבשת: "... שפעמים שהיה טועה והוא אומר לו טעית". וראה קהלת רבה ט א [יז]: "דברי חכמים בנחת נשמעים זה עמרם ובית דינו", ומבאר המתנות כהונה: "שחזרו מהסכמתם ושמעו לקול מרים...". וראה מש"כ הנוב"י, אור הישר לח בענין הגט מקלויא: "... אמנם מחמת כבודם וקנאתם מחזיקים בזרוע בדעתם, ועל זה אני בוכה שאני יודע שהאנשים הללו גדולי ישראל המה ונכשלו בזה". ראה רש"י ויקרא י כ; העמק דבר בראשית מט ד; הרחב דבר, העמק דבר ויקרא י כ אות כ. וראה סעיף קצה.

²⁵ ראה שו"ת מהריב"ל א מז: "... והגע עצמך שאדם מקבל עליו לדיינים לפלוני ופלוני פשיטא ופשיטא שלא יהיה להם רשות למנות אחרים במקומם". וראה סעיפים קלו קלז.

²⁶ נתיבות עולם נתיב התורה פרק טו. וראה הקדמה לספר דור רביעי על מסכת חולין ד"ה ומעתה: "... שמה שנמסר פירוש התורה על פה ונאסר לכתבה הוא כדי שלא לעשותה קיום לדור דורות ושלא לקשור ידי חכמי דור ודור לפרש הכתובים כפי הבנתם... כי שינוי הדורות ודעותיהם, מצבם ומעמדם הגשמי והמוסרי דורשות שינוי דיניהם תקנות ותיקונים". וראה אגרות הראיה ג אגרת תתסט, עמ' קנד: "... שיטתו של המהר"ל מפראג... שעיקר יסוד תורה שבע"פ הוא שתהיה ההוראה מן השי"ס ולא מדעת הפוסקים... אמנם דעת הר"י מייגאש בתשובה נראה שאינה כן". ונהגו כר"י מייגאש, ראה סעיף עו.

²⁷ ערוך השולחן חו"מ ח ג. בשיחות לספר בראשית טו כתב הרב נבנצל לגבי קביעת זמן צאת הכוכבים: "אם האמת היא כרבינו תם, ידונוהו בשמים כשוגג או אפילו כשוגג הקרוב לאונסי". ויש לעיין בדבריו, ואכמ"ל.

פרנסים דיינים ומורי הוראה רשאים לקבל החלטות על פי שכלם רק לאחר שהם מבררים היטב את המציאות, לאחר שעיינו בספרים²⁸ ולאחר שהקשיבו לדעות חבריהם.²⁹

כדי להבטיח שכל אחד יקבל החלטות על פי שכלו יש למנות בעלי תכונות וכישורים כדלהלן

חכמים כותב קצות החשן: "מאן דאית ליה ידיעה בארחי דאורייתא, דהיינו שרואה כמה פעמים שכיון אל דברי הראשונים דאינון קשוט ואורייתא דלהון קשוט, לזה ראוי לחדש כפי שכלו וכחו".³⁰

אמיצים הגמרא אומרת: "כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם",³¹ ומבאר ר' משה פיינשטיין: "שיהיה קשה כברזל להיות עומד על דעתו כשהוא סובר זה לאמת לפי הדין וההלכה".³² כותב הרב סלוביצי'ק: "כי התלמיד חכם האמתי צריך שתהא לו 'מסירות נפש' לגבי השיטות שלו שבהן הוא מאמין, שימשיך לעמוד על דעתו, אפילו בפני כל בקורת חריפה".³³ כותב הרב בלאך: "... ואם חסר לו אומץ הלב, גם כן אינו תלמיד חכם וכמאמר החכם: 'גם אומץ הלב ממקור הדעת מוצאו', ואם חסר לו כח ההכרעה ושקול הדעת להחליט בכל הדברים הצריכים שקול והכרעה, גם כן אות הוא שאינו תלמיד חכם, כי התלמיד חכם צריך שתהיי לו דעת והכרה חזקה וברורה, אומץ דעת ואומץ לבי".³⁴

בעלי מדות טובות כותב הנצי"ב: "מי שעומד על דעתו משך רב, הלא טוב לו שלא ימלוך".³⁵

התורה קובעת נוהל קבלת החלטות שיש בו כדי לסייע לדיינים לפסוק על פי הבנתם. פוסק הרמב"ם: "ומפי השמועה למדו שאין מתחילין בדיני נפשות מן הגדול שמא יסמכו השאר על דעתו ולא יראו עצמן כדאין לחלוק עליו אלא יאמר כל אחד דבר הנראה לו בדעתו".³⁶ ובדיני ממונות פוסק הרמ"א: "יש אומרים דטוב להתחיל מן הקטן",³⁷ ומבאר הלבבוש: "שאם יתחילו מן הגדול יתבייש הקטן אחר כך לגלות את דעתו אם אינה מסכמת עם הגדול".³⁸

²⁸ ראה סעיף מד הערה 25.

²⁹ ראה שו"ת יפה ללב ד חו"מ י ד: "מי כהחכם שלמה... היה אומר כל דבריו בהקהל כמי"ש רש"י בריש קהלת שהיה נמלך עם חכמי דורו". וראה שו"ע חו"מ י ב. וראה הרב זלמן נחמיה גולדברג, "בענין איסור מחלוקת", מוריה קסט – ע מנחם אב תשמ"ו עמ' עא, שנקבעה הלכה כבית הלל משום שהם הקדימו ושנו את דברי ב"ש, והרי זה כאילו באו בית שמאי לבית דין ובית הדין לא קבל את דעתם.

³⁰ קצות החושן הקדמה. וראה שו"ע חו"מ כה ב בהגה: "ולא יאמר האדם אפסוק כמי שארצה בדבר שיש בו מחלוקת... אלא אם הוא חכם גדול ויודע להכריע בראיות הרשות בידו...".

³¹ בבלי תענית ד א.

³² שו"ת אגרות משה או"ח א נד.

³³ נפש הרב עמ' סא. וראה בבלי ביצה רש"י ב ב ד"ה דהיתרא עדיף ליה: "ואינו ירא להתיר".

³⁴ שעורי דעת א עמ' 185.

³⁵ העמק דבר בראשית מט ד.

³⁶ רמב"ם סנהדרין י ו. וראה שו"ת אגרות משה או"ח א קט. וראה בירור הלכה סנהדרין לו א ציון ב ג מחלוקת ראשונים בשאלה האם מותר לדיינים לחלוק על הגדול שבהם, וראה שו"ת משנת יעבץ ה. ראה גם מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה עז, שמביא דעה שעל הקטנים במקרה כזה להסתלק מן הדין.

³⁷ שו"ע חו"מ יח א בהגה. וראה רש"י בבלי סנהדרין לו א ד"ה הו מתחלי ברישא, שגם בתקנות הקפידו על כך.

³⁸ לבוש עיר שושן יח א.

הוא הדין למורי הוראה. הגר"ז היה מרא דאתרא של בריסק, ומורה ההוראה בעיר היה הרב שמחה זליג ריגר. כותב ספר הרב מבריסק: "... כאשר שהה במחיצתו של הרש"ז, עת נדרש לדבר ה' זו הלכה, היה יוצא את החדר בכדי שהרש"ז לא יחוש אי נעימות כל שהיא בבואו לפסוק ולהורות כפי שמוצא הוא לנכון".³⁹

היו ערים שבהם נדרשו הפרנסים, עובר למנוים, להתחייב לנהוג כפי שכלם. הרשב"א כותב: "ולענין העשרה ברורים שאמרת, שבררו הקהל לתבוע זכות הקהל, ונשבעו בנקיטת חפץ ביד, על דעת הקהל... שינהגו ביושר ובאמונה על קו האמת לפי דעתם...".⁴⁰ מהר"ח פאלאג'י מעיד על מנהג עירו: "שהציבור קבלו אותו לדיין בחתימת ידם וגם הוא נתחייב בחתימת ידו לדון בדן זה... להודיע לרבים מה שיורו לו מן השמים כשר או פסול".⁴¹

למרות ירידת הדורות על פרנסים, דיינים ומורי הוראה להכריע על פי שכלם גם כיום. כותב הרב מאיר מאפטא: "ותורה שבעל פה מוסרו הקב"ה לכל דור ודור שידרשו צדיקי הדור על פיהם את התורה שבכתב כפי שכלם לפי העת והזמן".⁴² כותב החזו"א: "וחובתנו לשמש בשכלנו עד כמה שידנו מגעת ולבקש את היותר מוכרע לפי שיקול דעתנו".⁴³

*

ההכרזה העולמית בדבר עצמאות מערכת המשפט קובעת שעל כל שופט ושופט מוטלת החובה לקבל החלטות אך ורק לפי הערכתו את העובדות ועל פי הבנתו את החוקים, מבלי להיות מושפע משיקול דעתם של השופטים האחרים היושבים עמו בדן או של הממונים עליו.⁴⁴ בכמה מדינות קובעת החוקה כי השופטים עצמאים לפסוק על פי מצפונם.⁴⁵

³⁹ הרב מבריסק א עמ' 265. וראה סעיפים קמב קצה ריא.

⁴⁰ שו"ת הרשב"א ה ככו. וראה תקנות באסקאביץ סז, מן הגזנים ב עמ' 110, שראש הקהל והפרנסים צריכים להשבע: "הריני נשבע על דעת הקב"ה ועל דעת רבים ובפרט על דעת קהל יצ"ו... דז איך וויל דאז ראשות פירן כדין וכדת עד מקום שידי מגעת ושכלי ודעתי נוטה...".

⁴¹ שו"ת חיים ביד סימן א.

⁴² אור לשמים, פרשת בחוקותי. ראה בבלי ברכות ח א: "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה", וראה חידו"א שם: "... דבזמן שב"ה קיים היה שם לשכת הגזית שמשם יוצאת הלכה פסוקה על פי סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרויה, ועכשיו שחרב בית המקדש אותן ד' אמות של הלכה שכל ת"ח קובע לו לגירסתו בתלמוד היא תחתיה להיות השכינה עמו...".

⁴³ קובץ אגרות חלק שני טו. הערת הרב נבנצל: "לא נהגו כן מפני שאין לנו לא הבקאות ולא החריפות של הב"י ושאר גדולי הפוסקים".

⁴⁴ ראה Universal Declaration on the Independence of Justice סעיפים 2 3.

⁴⁵ ראה ICL חוקת יפן 76 (3); שם חוקת דרום קוריאה 103.

מט. דוגמא אישית למופת¹

כותב הטור: "אמרו חכמים אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו".²
 כותב הרב וולבה: "השגת המטרה של החינוך נעשית בשתי דרכים עקרויות א. דוגמא אישית...
 ב. הסברה".³

כותב היערות דבש: "כל העושה דבר רע, לא זו שמקלקל לעצמו, אף גם מקלקל לאחרים, כי אם יעשה אחד אלף מעשים טובים, לא ילמדו ממנו, ויאמרו, לא כל אדם, לו הכח והיראה לעשות כמתכונתו, ואם יעשה חובה אחת תיכף ילמדו ממנו, לומר אם פלוני עושה כך למה אגרע".⁴

באופן מיוחד מצווים הפרנסים לתת דוגמא למופת בכל הליכותיהם

מלך כותב האברבנאל: "... שהמלך מחוייב בשמירת המצות יותר משאר האנשים... שהוא מראה מלוטשת לכל עמו שיביטו בו וילמדו ממעשיו לפי שההמון מטבעו להדמות על גדולי המעלה בכל מה שיעשו כפי האפשר".⁵ כותב הרש"ר הירש: "מסדר פרשיות החטאת אתה למד על תפקידו של המלך: הוא הראשון לקיום המצוה... ראשון לקיום החוק".⁶
 אומרת הגמרא: "א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי. מאי דכתיב 'כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה? משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים אמרו לו והלא כל המכס כולו שלך הוא אמר להם ממני ילמדו כל עוברי דרכים ולא יבריחו עצמן מן המכס".⁷

פרנסים פסוק מפורש בתורה: "יפקד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניו וכו'". ומבאר רש"י: "לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתייהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני...".⁸ אומרת הגמרא: "התקושו וקושו - אמר ריש לקיש קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים".⁹ כותב מנורת המאור: "כשופטי ישראל ומנהיגי הדור וגדולינו הולכין בישרות ובתמימות ומתרחקים מן הכיעור ומן החטא כך הם כל ישראל שהגוף הולך אחר הראש".¹⁰

¹ ראה תהילים עא ז: "כמופת הייתי לרבים".

² טור יורה דעה רמו.

³ זריעה ובנין בחינוך עמי כא.

⁴ יערות דבש א דרוש ח ד"ה מזה נלמד. וראה חסד לאלפים אורח חיים קנו ל: "... בפרט מי שהוא בגדר ת"ח או חסיד... צריך לזהר ביותר... לתקן ענייניו... כי המון העם אליו ישגיחו אליו יתבוננו ללמוד ממנו, או לדבר עליו תועה, ואיכא עון מחטיא את הרבים ועון חילול ה' הגדול מכל העבירות...".

⁵ אברבנאל דברים יז יד. וראה שם: "והסבה ה' שלהיות כתר המלכות וכבוד מעלתו גדול מכל שאר האנשים וממשלתו גדולה ועצומה היה ראוי שישתדל יותר בשמור המצות... והסבה השלישי היא, כי כמו שראוי למלכים שישמרו הכבוד והמעלה... ככה ראוי אליהם שישתדלו יותר בקנין הטובות הנפשיות...".

⁶ פירוש הרש"ר הירש ויקרא ד כב.

⁷ בבלי סוכה ל א. וראה בבלי נדרים כז ב: "... שהן של בית המלך אע"פ שאינן של בית המלך". מכאן שבית המלך הנכרי לא שילם מכס.

⁸ רש"י במדבר כז יז. וראה ספרי שם כז טז; רש"י שמות יד ו בשם המכילתא; רש"י דברים ג כח.

⁹ בבלי בבא מציעא קז ב.

¹⁰ מנורת המאור הנר השלישי כלל ט החלק השני פרק ראשון. וראה שפת אמת שופטים שנת תר"מ. וראה ירושלמי תענית ב א: "חתן מחדרו - זה הנשיא, וכלה מחפתה - אב בית דין". וראה בבלי סוטה מג א

בפוזנא החליטו: "כשיגבה איזה גביה... מחויבים הקהל יצ"ו היושבים בשלחן הטהור לסלקם את נתינתם המגיע מאליהם טרם לכל כדי שיתקושושו".¹¹

דיינים המדרש אומר: "צריך שיהיו השופטים נקיים מכל משפט, שלא יהא לאדם פתחון פה עליהם... ושמואל אמר: 'הנני ענו בי וכו' , שלא יהא בהם דבר של פסולת".¹² כותב ספר החינוך: "... ואל הממונים גם כן ראוי לישר דרכם ולהכשיר מעשיהם ויסירו חרפת העם מעליהם פן יענו אותם על מוסרם שיטלו קורה מבין עיניהם".¹³

מורי הוראה פוסק התשב"ץ: "שבת לענין סכנת נפשות הרי היא דחוי' או מותרת והרי היא כחול לכל דבריה... אם החכם הוא זריז ומתיר לאחרים והוא אינו עושה - אינו עושה יפה, ועל זה אמרו הנשאל הי"ז מגונה".¹⁴

כל המקיים מצוה בנוכחות עשרה מישראל מקדש שם שמים ברבים.¹⁵ העובר עבירה בנוכחות עשרה מישראל מחלל שם שמים ברבים.¹⁶

פרנס הנותן דוגמא למופת הולך בדרך הבורא. אומר הירושלמי: "א"ר לעזר פדא: ... בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה רצה מקיימה רצו אחרים מקיימים אותה אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה. אמר ר' סימון: כתיב 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלקיך אני ה' ' אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחילה".¹⁷ אומר המדרש: "מלך בשר ודם, עבדיו וחילותיו יוצאין למלחמה והוא אחריהם. והקב"ה אינו כן אלא הוא קודמין".¹⁸

הנותן דוגמא למופת נוהג בחכמה. כותב הרב משה חפץ: "כי כבר מוסכם שהמושל המתאווה להביא עמו בעבודה ובפעולה מה, הוא יתחיל בה תחילה וממנו יראו וכן יעשו...".¹⁹

דוגמא אישית שלילית של הפרנסים פוגעת ביעודי התורה

טובת היחיד וטובת הכלל כותב העיקרים על המלך: "ואם יראה העם את המלך מזלזל בתורה ובמלמדיה יבואו כל העם להקל בה ותפול התורה".²⁰

המדרש אומר: "כל מה שהגדולים עושים הדור עושה. כיצד? הנשיא מתיר ואב בית דין אוסר. הנשיא מתיר ואני אוסר? והדיינים אומרים: אב בית דין מתיר ואנו אוסרים? ושאר הדור אומרים: הדיינים מתירין ואנו אוסרים? מי גרם לכל הדור לחטוא הנשיא שחטא תחילה".²¹

שבמלחמת מדין יצאו גם הסנהדרין למלחמה. וראה יהושע ח' י: "ויעל הוא וזקני ישראל לפני העם העיני".

וראה מלבי"ם שמואל ב א יא-יב שבמלחמת שאול בגלבע מתו גם הסנהדרין.

¹¹ פנקס הכשרים של קהילת פוזנא א' עא משנת תכ"ז לפ"ק. וראה שם החלטה תרסח משנת תי"א לפ"ק.

¹² תנחומא שופטים ג.

¹³ ספר החינוך תצא.

¹⁴ שו"ת תשב"ץ א נד.

¹⁵ ראה רמב"ם יסודי התורה ה י.

¹⁶ ראה א"ת ערך חלול השם ג. על המצוה לקדש את השם ראה סעיף לא. על מצות ערבות ראה סעיף קעא.

¹⁷ ירושלמי ראש השנה א ג. וראה ויקר"ר לה ג. יש לעקרון זה דוגמאות רבות בגמרא ובמדרשים.

¹⁸ תנחומא שופטים יז.

¹⁹ מלאכת מחשבת מקץ ד"ה ועתה ירא פרעה. וראה בבלי סוטה יא א.

²⁰ ספר העיקרים ד כו.

²¹ דבר"ר ב יט.

כותב הרמב"ם: "אם לא יהיה הדין בעל מוסר ומנומס הרי הוא אובד ומאבד את העם בנזקיו".²²

טובת המדינה

השחתת עובדי הציבור כותב רלב"ג: "הנה כשהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז הפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו תכונת הרשע".²³

פגיעה בשלטון החוק פסוק מפורש בתורה: "ונסלח לכל עדת בני ישראל... כי לכל העם בשגגה", ומבאר הנצי"ב: "שאינו דומה יחיד העובד עבודה זרה דאז ודאי יש לחקור אם היה בשוגג ומתכפר בקרבן או במוזיד. מה שאין כן כל העם השטאים אחרי מנהליהם מסתמא רוב העם בשגגה, דגופא בתר רישא אזיל".²⁴ כותב הכתב סופר: "כי אם מנהיגי הדור אינם הגונים ומחטיאים את הרבים אין לענש את הדור כי יש להפוך בזכותם כמובן".²⁵

משימות אינן מתבצעות שנינו בספרי: "ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך". לא כך אמרתי למשה רבך מתחילה? אם עובר לפנייהם - עוברים ואם לאו אין עוברים".²⁶

זלזול בפרנסים הרמב"ם פוסק: "ראש הישיבה שחטא מלקין אותו ואינו חוזר לשרותו",²⁷ ומבאר הכסף משנה: "מפני שבני אדם יזלו אותו הילכך לא יחזירוהו".²⁸

קידוש השם הרדב"ז מבאר מפני מה ראש ישיבה שחטא אינו חוזר לשרותו: "... מפני שכל חטאות הנשיא חשבינן להו כאילו עבר בפרהסיא, ואיכא חילול השם טובא ולפיכך אין מחזירים אותו לשרותו".²⁹

פרנס שאינו נותן דוגמא אישית למופת נענש בידי שמים. אומר המדרש: "והנשיאים הביאו את אבני השוהם וגו'". אמר הקב"ה בני שנזדרזו יכתב שהביאו 'והותר' והנשיאים שנתעצלו חיסרו אות אחת משמם".³⁰ כותב המאירי: "כשהגדול הראוי להנהיג את העם או הממונה להנהיגם חוטא ונמשך אחר העבירות עונשו כפול עד להרבה מפני שהיא סיבה להכשיל את האחרים לומר דיו לעבד שהוא כרבו".³¹

על עבירות מסוימות יש להדיח פרנס.³²

²² משנה עם פירוש הרמב"ם הקדמה לפירוש המשנה.

²³ רלב"ג משלי כט יב. וכ"כ שערי תשובה ג רכה. וראה סעיף ז בדיון על חסרונות המשטר המלוכני.

²⁴ העמק דבר במדבר טו כו. וראה בר"ר כו ה: "תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה

פרצה". וראה שערי תשובה לרבינו יונה ג נט.

²⁵ כתב סופר נצבים ד"ה אתם.

²⁶ ספרי על דברים ג כח. וראה רש"י שם; רש"י יהושע ז י; משך חכמה דברים לא ג. וראה סעיף נג הערה 18.

²⁷ רמב"ם סנהדרין יז ט.

²⁸ כסף משנה רמב"ם סנהדרין יז ח.

²⁹ שו"ת הרדב"ז חלק ו שני אלפים עח.

³⁰ במדבר רבה פרשה יב טז.

³¹ בית הבחירה שבת נו א.

³² ראה סעיפים קכג - קכה.

יש למנות פרנסים בעלי תכונות המבטיחות שהם יתנו דוגמא אישית למופת.

יראי שמים כותב אור החיים הק': "כל איש שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין, שהבא להזהיר בני אדם ולהטותם אל הדרך הישר צריך שיהיה הוא קודם לכן עושה את כל המצות".³³

תלמידי חכמים כותב מהר"י אלשקר: "ומי שלא הנהיג את עצמו, היאך יכול להנהיג זולתו. ועל כן אוי להם לצבור שהמנהיג שלהם הוא עם הארץ".³⁴

ממלאים חובותיהם במעריץ תקנו: "גם הסכמנו שלא יבא שום אדם לברירה בתוך הקהלה עד שיפרע כל המסים הנשאר חייב מאותו השנה...".³⁵ בפוזנא החליטו: "גם השביעו הקהל יצ"ו בפרטיות בשבועה שהם בעצמם ובכבודם יתנו מכס שלהם כל מה שמגיע מהם בשנה זו...".³⁶

גם כיום על פרנסים לתת דוגמא אישית למופת. יתירה מזו. לאור ירידת הדורות³⁷ קיים הכרח גדול מבעבר, שהמנהיגות ובעיקר המנהיגות הרוחנית תתן דוגמא למופת. כותב הראי"ה קוק: "כי רק ההנהגה הטובה המוסרית במעשים טובים ובמדות טובות היוצאת מבלי תורה צדיקים ויראי ה', היא הערובה היותר נכונה לסלק את היסוד המוטעה של הכפירה המוסרית. וכשהיא מסתלקת מתגלה הרפיון של הכפירה המדעית... וממילא חוזרת האורה האלקית להאיר בנפשות...".³⁸ כותב החוקת עולם: "כי זה כלל גדול בהנהגת המדינה כי דבר שאסור ליחיד אסור לרבים ודבר אשר אסור לאזרחים אסור גם כן להממשלה כי הם המחוקקים הם צריכים להראות הקיום של כל זכויות של אזרחים ומהם ילמדו ויעשו כן".³⁹

כותב הרב זלמן זאב המגיד מווילנא: "המלך המשיח לא יצטרך למלא פיו בתוכחות כי אם... אחרי שיביטו ויראו בו קדושת הנהגתו תכונתו מדותיו היקרים, מאליהם יאירו חשכת הלבבות ותופע נהרה".⁴⁰

*

פרופ' רובינשטיין כותב: "כל שלטון... צריך קודם כל לשמש דוגמא למילוי החוק".⁴¹ כותב פרופ' דרור: "יש לקחת בחשבון כי נשיא המדינה, ראשי הממשלה, ראשי האופוזיציה, בכירי הפוליטיקה - הם על כרחם גם דמויות חינוכיות ומכשירי לבבות".⁴²

³³ אור החיים דברים פרק יא כב.

³⁴ מרכבת המשנה לר"י אלשקר על אבות פרק ב ב. וראה מדרש שמואל שם.

³⁵ תקנות מדינת מעהרין ועד אויסטרליץ תפ"ב לפ"ק תריד (טו"ב). ראה כיו"ב גם שם ועד גאיי ת"י לפ"ק קפו, ושם קצה. וראה התקנות בישראל חלק ד עמ' תצב - תצג, שפרנסים נדרשו לתת את המס תחילה גם כדי שהם לא יהיו נוגעים בדבר בשעה שהם דנים אזרחים שלא שילמו את מסייהם. וראה סעיף מז הערה 59.

³⁶ פנקס הכשרים של קהילת פוזנא תתג החלטה משנת תמ"ה לפ"ק.

³⁷ ראה סעיפים קטב קסד.

³⁸ אדר היקר עמ' מג.

³⁹ חוקת עולם ב עמ' 360. הממשלה היא מחוקקת במובן זה שיש לה סמכות לעסוק בחקיקת משנה.

⁴⁰ דרשות המגיד מווילנא, תאומי צביה פרק ד, עמ' סא.

⁴¹ המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל עמ' 200 בהערה.

⁴² חידוש הציונות עמ' 304.

ג. "והייתם נקיים"

פסוק מפורש בתורה: "והייתם נקיים מה' ומישראל".¹ פסוק מפורש בקהלת: "טוב שם משמון טוב".² פסוק מפורש במשלי: "הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך".³ כותב ספר חסידים: "לא יתכן לאדם שיביא עצמו לידי חשד, ואם בעל כרחו ינקה עצמו...".⁴

כותב השלי"ה: "ויש ליתן שני טעמים לדבר. א' כדי שיתרבה כבוד שמים, שאם אדם נחשד בדבר עבירה אז ח"ו נתמעט כבוד שמים כי יאמרו פלוני זה מרד בהש"י ועשה כך וכך גם אולי ילמדו אחרים ממנו לעשות גם כן ככה ח"ו... והטעם השני כי ה' חפץ שנאהוב איש את אחיו... ואם הוא סובר שחבירו עשה עבירה אז מותר לשנאותו... אבל בהסתלק החשד אז כבוד שמים במקומו וגם אהבת הבריות".⁵ כותב הרב הוטנר: "מצות עשה של 'ואהבת לרעך כמוך' אינה מחייבת רק להיות אוהב אלא שמחייבת היא גם כן להיות אהוב".⁶

זו מדת התורה. אומרת הגמרא במסכת שבת: "אמר רבי שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו... ומפני חשד, שלא יהיו עוברים ושבים אומרים תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו".⁷ כותב ספר החינוך: "מצוה שמת שלא נשתחוה על אבן משכית אפילו לשם... וזה הענין לפי הדומה מן הטעם שאמרת כי יחשדו בני אדם המשתחוה שלא יעשה האבנים אלוה".⁸

התנהגויות מסוימות עשויות לעורר חשד רק במקומות ובזמנים מסוימים. פוסק החכמת אדם: "ונראה לי דצורת אדם בזמן הזה מותר להשהותו דכיון דאינו אלא משום חשד, וידוע דבזמנה"ז אין עובדים לצורת אדם, ואותו שנעבד עושין אותו משונה".⁹

באופן מיוחד מצווים הפרנסים להקפיד על "והייתם נקיים"

מלך אומר הירושלמי: "אין המלך יושב בסנהדרין מפני החשד ולא בעיבור מפני החשד".¹⁰ **פרנסים** פוסק הרשב"ץ: "ראיתי להקדים כאן מ"ש מהר"ם בתשובה וז"ל אע"פ שאין מחשבתו בצדקה עם גבאי הצדקה ולא בהקדש עם הגזברין שנאמר כי באמונה הם עושים אין

¹ במדבר לב כב. בכל הנוגע לסעיף זה ראה א"ת ערך חשד. דיון בשאלה האם ההוראה מדאורייתא או מדרבנן ראה שם עמ' תקפ. וראה חפץ חיים לשון הרע ט ג. וראה תפארת ישראל על המשניות, כלכלת שבת (אות ל"ד), שאין לחוש לאיסור מראית העין אלא כשיש קצת הוכחה לצד האיסור. וראה שו"ת משיב דבר א מג. וראה שו"ת אגרות משה או"ח ג צו, שמעיקר הדין איסור מראית עין הוא רק במה שנעשה בדרך כלל באיסור. מצד הסברא נראה שהכל תלוי במדת החשד שמעשה מסוים מעורר, במדת הפרסום של המעשה, במדת השפעת המעשה על הציבור ובחומרת העבירה. וראה דברות משה שבת סימן כו הערה כז.

² קהלת ז א. וראה נתיבות עולם נתיב שם טוב.

³ משלי ד כד. וראה מפרשים על אתר וכן בבלי יבמות כד ב.

⁴ ספר חסידים (מרג). תרכב. וראה בבלי ברכות לא ב; בירת מגדל עוז דף צה ב; שו"ת תורה לשמה תפ.

⁵ שלי"ה חלק א שער האותיות אות פ דף עא א.

⁶ פחד יצחק שבועות טו יב. וראה סעיף לט.

⁷ בבלי שבת כג ב.

⁸ ספר החינוך שמש.

⁹ חכמת אדם פה ו. וראה העמק שאלה שאלתות דרב אחאי גאון, שאלתא נז ס"ק ג; הליכות שלמה מועדים, תשרי – אדר, יג יא: "בזמננו אין צריכים להדליק בפתח נוסף מפני החשד...".

¹⁰ ירושלמי סנהדרין ב א. וראה שיירי קרבן שם.

אומרים כן בפקודי המס לפי שמוריי היתר לעצמם וצריך לדקדק עמם בחשבון עכ"ל... מכאן יש ללמוד כמה אדם צריך לזהר יותר מדאי בנכסי הרבים ולהועיל אותם בכל האפשר ולהיות נקי מה' ומישראל ויזהר שלא יטה ימין ושמאל מדרך הישרה ולא ישא פנים לשום אדם".¹¹ כותב השל"ה: "אם נתמנה פרנס על הציבור להוציא ממונו על דבר ידוע, אף על פי שיודע בעצמו שכל מעשיו באמונה וגם העולם מחזיקים אותו לאיש אמונה... מדה נכונה הוא שיבוא עמהם בחשבון בדקדוק אפילו בפחות משהו פרוטה".¹²

דיינים פסוק מפורש בתורה: "שמע בין אחיכם ושפטתם צדק",¹³ ומבאר ר' צדוק הכהן מלובלין: "שם דבר. שיהי' הדבר נשמע ומפורסם בין אחיכם שאתם שופטים צדק...".¹⁴

מורי הוראה פוסק הרמב"ם: "ולא יאהב את השררה ולא יקפוץ להורות כדי שלא ייחשד".¹⁵

פרנס המקפיד על והייתם נקיים מקיים את המצוות שמקיים כל אדם מישראל. אם הוא אינו מקפיד על כך הוא עלול להכשיל יחידים ורבים בעבירות רבות.¹⁶

בדרכים הבאות על הפרנסים למנוע חשד¹⁷

הנהלת חשבונות אומר המדרש: "אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם".¹⁸ פוסק מהר"י וייל: "... ואפילו אם נתמנה מדעת הציבור וברצונם אם קוראים עליו תגר שלא נהג כשורה וחושדין אותו ששלח יד בממון הציבור שלא כדין בדבר שראוי להסתפק בו לפי ראות עיני הדיין אז פשיטא שצריך לעשות חשבון".¹⁹ פוסק המחבר: "ואין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה...", ומוסיף הרמ"א: "ומ"מ כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל, טוב להם ליתן חשבון".²⁰

כותב הרב כלפון משה הכהן: "... ויהיו נזהרים מאד להיות נקיים מה' ומישראל להיות כל עסקיהם בחשבון ובכתב באופן שאם יהיה מבקר עניניהם עד סוף עומקן של דברים עיניו תחזינה כי דרכם דרך ישרה...".²¹

שקיפות פסוק מפורש במשלי: "... וכבד מלכים חקר דבר", ומבאר המלבי"ם: "כבוד המלכים בעניני הנהגתם לחקור דבר ושלא להעלים... כי ההעלם בזה יורה כי הנהגתם אינה ביושר ועל כן יעלימו דרכם, והחקר הוא כבודם".²²

¹¹ שו"ת תשב"ץ חוט המשולש טור ב לג.

¹² של"ה ח"א שער האותיות, נאמן רוח, דף סט ב.

¹³ דברים א טז.

¹⁴ קומץ המנחה חלק א קד, עמ' 18.

¹⁵ משנה עם פירוש הרמב"ם הקדמת המשניות עמ' טז.

¹⁶ הוא עלול לעבור על לפני עור, ראה ספר חסידים (מרג.) מד; גליוני השי"ס ברכות ג א. על חילול השם שבכך ראה

סוף שו"ת עזרת כהן, הערה בעמ' תכז – תכח.

¹⁷ ראה שו"ת משנה הלכות ה צו, שיש לפעול באופן שלכתחילה ימנע חשד.

¹⁸ שמו"ר נא ד. וראה מעלות המדות המעלה האחת עשרה.

¹⁹ שו"ת מהר"י וייל קעג.

²⁰ שו"ע יו"ד רנז ב.

²¹ דרכי משה פרשת יתרו. וראה שם פרשת ויקהל.

בטריפולי החליטו: "ואלו שמות האנשים אשר לוו ממנו וציווה לי הגביר נר"ו כדי לכתוב בספר הזכרונות הזה כדי לזכור החשבון שלא יפול פרשת החשד עם הקהל הי"ו ח"ו...".²³

נימוקים לכל החלטה²⁴

הסברה טובה²⁵

ריכוז מידע בברלין החליטו: "בבית אחד שמה יניחו פנקסאותיהם וחשבונותיהם, ובו יתאספו בכל עת שיצטרכו לעיוני במילי דמתא, למען יהיו פנקסיהם פחותים תמיד לעיני אלופי פ"ו קהלתנו, ויכירו וידעו תמיד מעמד ומצב קהילתנו יצ"ו בכל עת שירצו האלופים פ"ו יצ"ו".²⁶

פרסום מידע בספר השטרות מובא נוסח החלטה: "ומה שראינו בהסכמת בני קהילתנו צוינו לכתוב... להיות ביד כל הקהל לראיה ולזכות".²⁷

נכונות לתת מידע²⁸ פוסק מהרשד"ם: "שדבר פשוט מאד הוא שאפי' שרוב הבעלי כיס"י ירצו למחול ולוותר למי שיש בידו מעות הקהל והאחד מהם אינו רוצה לאבד זכותו ותובע שרוצה לראות חשבון מה שיש ביד אותו המעכב המעות אין לכוף אותו שישכים לדעת האחרים המוחלים אפי' שיהיו רבים... מן הדין הוא שיראה חשבוננו ומה שראוי לו לפרוע".²⁹

זהירות מלעורר חשד הרמב"ם פוסק בהלכות ממרים: "וכל בית דין שהתיר שני דברים אל ימהר להתיר דבר שלישי".³⁰ הרמב"ם פוסק בהלכות גירושין: "חכם שאסר את האשה על בעלה בנדר הרי זה לא ישאנה".³¹ פוסק מהר"ח אור זרוע: "... יקח אחד מבני העיר שיגבה עמו, ויקח אחד שהוא רצוי לחבורה ולא יעשה דבר גדול או קטן בגביית המס בלא ידיעת חבירו וזה יעלה לו להיות מהשם ומישראל".³² כותב הפלא יועץ: "חיובא רמיא על יושבי כסאות למשפט ומנהיגי הקהלות לקנוס את החוטאים לפי החטא... והגדר הגדול למען שיאמינו שמעשיו לשם שמים

²² מלבי"ם משלי כה א. וראה פירוש הרש"ר הירש לבראשית י ט: "אין הסוד מוסיף כבוד למעשי השלטון... מדיניות סודית היא מדיניות גרועה". וראה שיחות מוסר שנת תשל"א טו, עמ' מח.

²³ פנקס בית דין טריפולי, עמ' 128.

²⁴ ראה שלי"ה פרשת משפטים תורה אור לט: "לאחר גמר הדין ראוי לדיין שיאמר הדין בטעם ובסברא מאיזה טעם דן כך, שלא יהיה מחוייב צועק חמס... אז לא צעוק יצעק, ויקבל באהבה...". וראה סעיף מז הערה 62.

²⁵ ראה מלאכת מחשבת פרשת ואתחנן ד"ה ראה למדתי אתכם: "רבים יחשדו שהמושל שירצה תורות וחוקים - להנאתו ולטובתו, ולכבוד עצמו הוא דורש, שתתקיים ממשלתו על העם. והנה כאשר צוה משה לקיים בכיוון כל מה שציווה אותם הוכרח להוסיף כמתנצל שאין זה להנאתו אלא שכך רצון הי"ת...".

²⁶ פנקס קהלת ברלין 62 ב. ראה פנקס קהילת רומא החלטה 43 משעת השעי"ח.

²⁷ ספר השטרות עמ' 137 – 138. וראה רמב"ם זכיה ומתנה ה א: "הנותן מתנה בין בריא בין חולה צריך שתהיה גלויה ומפורסמת. אמר לעדים כתבו בסתר ותנו לו אינה כלום שזה מערים כדי לאבד ממון אחרים...". וראה סעיף ס וסעיף שו.

²⁸ ראה סעיפים צה ריח.

²⁹ שו"ת מהרשד"ם חו"מ תכא. נימוקו הוא שבני העיר הם שותפים. וראה פנקס קהילת ברלין 206, החלטה משנת תקכ"ב לפ"ק, בדבר מנוי ממונים על מסמכי הקהילה, שיראו אותם לכל דורש.

³⁰ רמב"ם ממרים ב ח.

³¹ רמב"ם גירושין י טו. וראה רש"י בבלי יבמות כה ב ד"ה לא ישאנה; לבוש יו"ד יח יח. וראה שו"ע יו"ד רמו כא בהגה; שו"ע יו"ד שיב א ועוד.

³² שו"ת מהר"ח אור זרוע תשובות חדשות ד.

שלא יהנה החכם הנוטל קנס מאותו קנס³³. מהר"ח פאלאג'י פוסק: "... כי בבא לפני הדיין דינים כאלו וכיוצא בזה... דאם יהיה לו איזה חששת נגיעת בדבר מצד אהבה ושנאה לא יתן מקום לאחרים שידברו עליו הגם כי לבו שלם..."³⁴.

הכתוב מעיד שמשוה, יהושע והמלכים הצדיקים הקפידו על והייתם נקיים³⁵. הגמרא אומרת: "במה שימש משה כל שבעת ימי המילואים... רב כהנא מתני: בחלוק לבן שאין לו אמרא", ומפרש רש"י: "כדי שלא יחשדוהו שמא באותה שפה הוציא מעות הקודש"³⁶. כותב הרלב"ג: "... כבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה והמחלוקת ואף על פי שכבר היה אפשר לו להשלים מצות השם יתברך בזולת הודאת פיו"³⁷. כותב האברבנאל: "ששאל חשב שהיו הכהנים... רעים וחטאים לה' מאד... וצוה שיחרימו כל אשר להם לפי שלא יחשוב אדם שעשה זה שאול לשלול שללם..."³⁸. פסוק מפורש בנביא: "צר לי מאד נפלה נא ביד ה' ", ומבאר רש"י: "אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו. ואם אני בורר הרעב יאמרו בוטח הוא בעושר. אברר לי דבר שהכל שוין בו"³⁹. פסוק מפורש בספר שמואל: "ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיהם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר והמלך דוד הלך אחרי המטה", ומבאר המלבי"ם: "אע"פ שהמלך אין יוצא אחר המטה, היה זה כדי להסיר החשד שלא יחשבו שהיה בפקודתו"⁴⁰.

על פרנסים לשמור גם על כבוד חבריהם ולהזהר מלפעול באופן שיתפרש כאילו הם נוהגים שלא כדין⁴¹. זו דרך הבורא. מפורש בתורה: "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמידך", ומבאר המשך חכמה: "יתכן, דאם היתה מלחמת מדין אחר מות משה, היו אומרים שכל ימי משה לא היה נלחם במדין, לפי שמשוה החניף להם, לפי שהיה חתן יתרו וישב במדין שנים רבות, לכך מוכרח היה לנקום קודם מיתתו"⁴². כותב המשך חכמה: "וזאת התשובה

³³ פלא יועץ ערך קנס. וראה יש"ש פרק החובל מט; ואורחות יושר פרק חמישי עמ' נז. וראה פנקס מדינת ליטא ועד תכ"ב לפ"ק תקכט, שאסור לרב ליטול קנסות לעצמו, וראה שם תקנות ועד תל"ו תשכג. וראה שו"ת חכם צבי א קלא, שקנסות הועברו לקופת הקהל, ודעתו של החכם צבי אינה נוחה מכך. וראה שבחי הבעש"ט עמ' 101, שהתולדות יעקב יוסף החזיר את כל הקנסות שנטל כדיין. וראה סעיף שט הערה 41.

³⁴ שו"ת חיים ביד צח. וראה דרשות הר"ן יא שמטעם זה אסור ליטול שוחד אפילו לדון דין אמת. וראה שדי חמד מערכת חמץ ומצה ט ו: "ועם כי נראה פשוט שאין שום חשש בקיבול שכר זה... אני שולח את הכל לגבאי הקהל לצרף זה בחילוק שמחלקים לעניים... ובודאי כן נכון לעשות למי שאפשר לו לעשות... ובה ידעו כל עמי הארץ כי אין כונתנו בזה לבצע כסף כי רק טובתם נדרוש, שלא יפסידו ממון רב ולהציל נפשותם מאיסור חמור שלא יעברו על בל יראה ובל ימצא". וראה הליכות שלמה ב מועדים פרק אחד עשר טז ודבר הלכה שם כז, שעל רב קהילה שהוא איטר ליטול לולב, כשהוא בבית הכנסת, ביד ימין.

³⁵ ראה פירוש הרמב"ן על התורה בראשית מה יא, שכך נהג יוסף. וראה משך חכמה בראשית מה יב.

³⁶ במיוחס לרש"י בבלי תענית יא ב ד"ה בחלוק לבן שאין לו אמרא. וראה רש"י במדבר יב יג.

³⁷ רלב"ג על יהושע סוף פרק ח התועלת השנים עשר.

³⁸ אברבנאל שמואל א כב יט. וראה ילקוט שמעוני לך-לך רמז עו: "משלו משל למה"ד למלך שאמר לבנו צא והרוג את הלסטים הללו ואם יפלו בידך אל תהנה מממונם כדי שלא יאמרו לא יצא בן המלך להרוג את הלסטים הללו אלא בשביל לקפח את הממון וכו'".

³⁹ רש"י שמואל ב כד יד. וראה ילקוט שמעוני שמואל ב כד, סימן קסה.

⁴⁰ מלבי"ם על שמואל ב ג לא. וראה רמב"ם מלכים ב ד: "מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו".

⁴¹ ראה בבלי תענית ה ב שהקב"ה סיבב שלא יחשדו בשמואל שהוא מת מחמת עבירה. וראה העמק דבר במדבר יג ל.

⁴² משך חכמה במדבר לא ב. וראה פירוש הרמב"ן על התורה בראשית מה יא.

שהשיב השם יתברך לדוד... אם תבנה הבית יאמרו שזה לחזק ממלכתך ולהגדיל שמך... ולא לשם שמים, אכן זרעך אחרוך... הוא יבנה בית לשמי ויאמרו כולם שהוא לשם שמים, דלהחזיק המשרה בידו אינו צריך, שהוא ירושה אצלו".⁴³

לא תמיד ניתן למנוע לזות שפתיים.⁴⁴ כותב הפלא יועץ: "ממנה על הציבור... ויעשו כל מעשיהם בצדק ובמשפט בסדר ואופן יפה לצאת ידי שמים וידי בריות, ואם לא יוכל לצאת ידי כל הבריות והמצא ימצא אנשי ריקים ופוחזים שמדברים תועה עליהם לא יחושו ולא יקפידו, שגם משה רבינו עליו השלום לא יצא ידי חובת עם ישראל".⁴⁵ כותב החתם סופר: "ואני הרהרתי כמה פעמים אם אפשר שקיים אדם בעולם מקרא זה על מתכונתו ואולי על זה כייל שלמה המלך עליו השלום 'אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' רצונו לומר שאפילו בעשייתו כל טוב א"א שלא יחטא על כל פנים באופן השני הנ"ל ביציאת ידי הבריות".⁴⁶

זו מדת התורה. פסוק מפורש בתורה: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", ומפרש רש"י: "אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן...".⁴⁷

פרנס שבידו הדבר ובכל זאת אינו מסלק עצמו מחדש נענש בידי שמים. כותב היעב"ץ: "ולא זו בלבד שנוח לו לאדם לדון חברו אותו לזכות כה"ג אלא שמחויב להוציא עצמו מהחדש... ואם לא כן נענש, מחמת שבא מכשול לחברו על ידו, שכך אחז"ל, שאמר הקב"ה לדוד, על ידך נטרד דואג כו', הרי כי גם דמו של דואג הנו נדרש מיד דוד, שהכשילו ונתן לו מקום לחשוב רע עליו ולדונו כמורד במלכות".⁴⁸

רק מורי הוראה קובעים את המשקל הראוי של והייתם נקיים ביחס לשיקולים אחרים. כותב הפלא יועץ: "ואפילו אם בא לעשות מצוה ראוי לתן לב אם מתוך כך יבואו המון העם לדבר תועה החדל יחדל, כי אפשר שנגד מה שגורם לכמה בני אדם שיחטאו איננו שוה המצוה שעושה. והכל לפי חיוב המצוה פלס ומאזני משפט יהיה בידו לדעת את אשר יעשה ואת אשר יחדל".⁴⁹

יש למנות פרנסים המקפידים על והייתם נקיים.⁵⁰ יש למנות פרנסים חכמים, שלא זו בלבד שהם מתנהגים כדן אלא אף יודעים כיצד לפעול באופן שאינו מעורר חשד.⁵¹

⁴³ משך חכמה סוף בלק. וראה שיחות מוסר תשל"א ט; מלבי"ם שמואל ב ז יג.
⁴⁴ ראה, לדוגמא, ספר חסידים (מרג). של. העיר בני הרב טוביה שלמה שבסעיף מז הערה 67 התבאר שבלתי אפשרי לפעול לשם שמים בשלמות ואם כן במובן מסוים תמיד יש יסוד לחשד.
⁴⁵ פלא יועץ ערך ממנה. וראה שם ערך הנהגה וערך חלול השם; ספר חסידים (מרג). שלא; מלאכת שלמה על משנה שקלים ג ב.
⁴⁶ שו"ת חתם סופר ליקוטים נט.
⁴⁷ רש"י בראשית א כה.
⁴⁸ בירת מגדל עוז, בית מדות, עלית הדין לכף זכות, דף צה ב.
⁴⁹ פלא יועץ ערך חשדא. וראה ועלהו לא יבול עמי לו.
⁵⁰ ראה שו"ע חו"מ ז יא. וראה סעיפים קג – קה. וראה, לדוגמא, בבלי סנהדרין פב ב.
⁵¹ ראה שאילתות דרב אחאי גאון, שאילתא נח, השאילתא השניה העמק שאלה ס"ק ו, דף שפט א. וראה גליוני הש"ס ברכות לא ב ד"ה ולא חכם: "...דחכמה יתירה הוא חסרון לפעמים כי הך דסנהדרין ה ב שלא נתנו רשות לרב להתיר בכורות...". וראה בבלי עירובין יג ב, שלא קבעו הלכה כר"מ מפני שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו.

כאשר בכל זאת מתעורר חשד, רשאים פרנסי הקהילה לדרוש מפרנס להשבע שידי נקיות. במעלה החליטו: "ואם יצא ח"ו פקודות איזה שר או מושל או שר מדינה או פקודות שררה מקיר"ה להניח אחד או שניים מן ראשי מדינה או מבוררים כולם... אזי מחוייבים לעכב את ההתחדשות... ואם ח"ו אין יכולים לבטל אותו ציווי... אזי מחוייב אותו ר"מ לישבע בפני ארון הקדש במעלה העליונה וספר תורה בזרוע... שהוא נקי מה' ומישראל".⁵² ברומא החליטו: "הממונים, אחר שעבר זמן מנוים יתנו חשבון צודק למעלה הממונים הבאים אחריהם... ואם יאחרו... בלי שום סיבה צודקת לא יהיה רשאי למנותם בשום מנוי ופרנסות ושררה תוך משך עשר שנים".⁵³

יש לשמור מסמכים בצורה מסודרת לאורך זמן. בפאדוואה החליטו להקים לשמור על כל מסמכי העיר בתיבה, שעליה ממונים שני פרנסים.⁵⁴ בוירוונה הוחלט: "מ"כ הפרנסים שמו עין השגחתם להשתדל כל עסקי הק"ק על סדר טוב ונכון ויפה, וכל מעשיהם בספר פנקס חדש נכתבים למען עין כל רואה יוכל להבין כל מעשיהם מהוצאות וקבלות באו לידם ונעשו על ידיהם באר היטב... לכן... יחויבו מ"כ הפרנסים שיובחרו, וכן ממשמרה למשמרה לילך בעקביהם, לכתוב כל ההוצאות וההכנסות מהיום והלאה לפי דרך וסגנון הפנקס הנ"ל...".⁵⁵

על השלטון לזוּם הקמת מנגנוני ביקורת.⁵⁶

לאור ירידת הדורות בקרב הפרנסים כיום,⁵⁷ יש צורך גדול להזהר שלא לעורר חשד. כותב המהרש"ל: "... כל שכן בדורות שהדיינים רובן מקולקלים דצריכים לזהר דלא ליתו לידי חשדא".⁵⁸

מאידך גיסא, בשל ירידת הדורות בקרב הציבור הרחב קשה מאד לפרנסים לעמוד בדרישה זו. כותב מהרשד"ם: "ה' יודע והוא עד כמה קשה עלי להטפל בענין זה לסבה שא"א לאדם להנקה מן המתאוננים ומרננים וחושדים כשרים אשר יש בבני עמנו בכל דור ודור ובפרט בדורנו זה".⁵⁹ כותב מהר"ח פאלאג'י: "ועתה תראה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים... והנני היום בן שמונים שנה, אם אומר לאחד מאלו העשירים כזה חלום (!) שאין בו שום נגיעה בדבר בשום

⁵² תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק קא. על האיסור שבדבר ראה סעיף קיב.

⁵³ פנקס קהילת רומא החלטה 550 משנת ת"ח לפ"ק.

⁵⁴ פנקס ועד ק"ק פאדוואה ב החלטה קה משנת שס"ו לפ"ק. וראה שם החלטה תעד משנת שפ"א לפ"ק.

⁵⁵ פנקס קהל וירוונה ב תרנד. וראה תקנות קנדיאה קכ; סידור דרך החיים להרב יעקב מליסא, קונטרס הנהגות טובות מהר"פ זללה"ה (הרב מאיר פאפירש איש ירושלים, חברו של המקובל הרמ"ק) אות פב עמוד 304: "לא ישליך חשבון ישן מחשבונותיו כי פעמים מתברר על ידי חשבון ישן כמה דברים, וכן ראוי לכתוב כל דבר גדול או קטן למען לא יחשוד כשרים ח"ו". על המחבר ראה שם הגדולים לחיד"א; שו"ת חיים שאל א עא. וראה של"ה חלק א דף סג ב.

⁵⁶ ראה סעיף קנד. על נוהל קבלת החלטות סודיות ראה פנקס הכשרים של קהילת פוזנא א' רפ החלטה משנת תל"ד לפ"ק: "מחוייבים הכשרים מתחילה להראות את המגילת סתרים שלהם לחמשה פרנסים ואם יוטב בעינים ויסכימו על תקנתם אזי רשות להשביע עליהן כל הקהל שיקיימו מגילת סתרים ולא באופן אחר". וראה שו"ת מהר"י קעג.

⁵⁷ על ירידת הדורות ראה סעיף עו.

⁵⁸ שו"ת הב"ח נא. וראה יש"ש פרק החובל מט. וראה שו"ע יו"ד רנו ב בהגה, שאם נתמנה גבאי שאינו כשר הוא מדינא חייב לתת חשבון.

⁵⁹ שו"ת מהרשד"ם יורה דעה צז.

צד ולא דררא דממונא אפילו לתת פרוטה קטנה כ"א להתפלל לדי' בפתח הבית נוכח פני המזוזה שיבטל ה' מעליהם כל גזירות קשות ורעות עכ"ז שלא יש בו שום חשש חשדא בשום צד ואופן אינן מאמינים כי לבבם להרע לחשוד בכשרים אשר לא יעלה על לב איש⁶⁰.
 כשפרנסים נבחרים כנציגי מפלגות, הם עלולים לקבל החלטות לטובת מפלגתם ולא לטובת הכלל, ולכן עליהם להקפיד באופן מיוחד על והייתם נקיים.⁶¹

*

שלטון החוק מחייב הקפדה על והייתם נקיים.⁶²

חוקות של מדינות רבות קובעות מנגנונים לשמירה על כך.

- ישיבות בתי הנבחרים נערכות בפומבי,⁶³ מתפרסמים פרוטוקולים של דיוני בתי הנבחרים.⁶⁴ מתפרסמים דיוני הועדות הפרלמנטריות השונות.⁶⁵ הממשלה מדווחת לציבור על פעילותה.⁶⁶
- מוסדות השלטון מקבלים מידע זה מזה.⁶⁷
- המדינה מקימה מוסדות ביקורת פרלמנטריות ושיפוטיות, מקימה ועדות חקירה וכיו"ב. המדינה שומרת על ארכיונים.
- המדינה מאפשרת לכל אזרח לקבל מסמכים ממשלתיים⁶⁸ ללא הכבדה,⁶⁹ ומקפידה על חופש קבלת מידע.⁷⁰
- המנהיגים חייבים לדווח על מצבם הכלכלי לפני התמנותם.⁷¹
- שרים אינם רשאים לשאת בשום משרה נוספת. אסור להם ליטול חלק בכל עיסוק העלול לפגוע באמון הציבור.⁷²
- המנהיגים חייבים להשיב לשאלות של מנהיגים אחרים ושל הציבור הרחב.⁷³

⁶⁰ שו"ת חיים ביד צב.

⁶¹ ראה חוקת עולם ב עמ' 376 : "ובודאי יש רשות לכל יחיד או בצוותא לדרוש מהכנסת וגם מבית משפט העליון טעם של כל חוקה וחוקה ויש להם לנתנם בכתב". על מפלגות ראה סעיף קכא.

⁶² ראה A Theory of Justice פרק 38.

⁶³ ראה ICL חוקת בלגיה 47 (1), שעל ישיבות בתי הנבחרים להיות פומביות.

⁶⁴ ראה חוקת ארצות הברית סעיף א פסקה 5 אות ג. וראה ICL חוקה הצרפתית סעיף 33 1 ; חוקת איטליה 42 (2).

⁶⁵ ראה ICL חוקת גרמניה 42 (3).

⁶⁶ ראה ICL חוקת שוויצריה 180 (2). ראה ICL בחוקת פורטוגל 268 (1) (2). חוקת תאילנד 76.

⁶⁷ ראה ICL חוקת סלובקיה 80 (1).

⁶⁸ ראה ICL חוקת בלגיה סעיף 32.

⁶⁹ ראה ICL חוקת רומניה 47 (3), שאזרח לא יצטרך לשלם מס בעת שהוא פונה לרשויות. וראה ICL חוקת פאראגוואי 40, וראה שם, שעל השלטון לשאלות להשיב בתוך זמן קצוב.

⁷⁰ ראה חוקת ברזיל 5 (0) XXXIII.

⁷¹ ראה ICL חוקת תאילנד 291, שבה רשימה מפורטת של פוליטיקאים ושל עובדי שירות הציבור שעליהם לדווח עם כניסתם לתפקיד על כל נכסיהם או/ו התחייבותיהם.

⁷² ראה ICL חוקת שבדיה 6 9 (2).

⁷³ ראה סעיף צה.